

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

**АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-САКРАЛЬНИЙ ПОГЛЯД**

Керівник:

д. і. н., професор

Котляр Юрій Вадимович

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор Центрального державного
архіву вищих органів влади та
управління України,

д. і. н., професор

Левченко Лариса Леонідівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 634 М

Овадчук Андрій Миколайович

(П.І.Б.)

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2024 рік

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Котляр Ю.В.		
Розділ 1	Котляр Ю.В.		
Розділ 2	Котляр Ю.В.		
Розділ 3	Котляр Ю.В.		
Висновки	Котляр Ю.В.		

7. Дата видачі завдання 11.10.2023**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	жовтень 2023	
2.	Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологія	жовтень 2023	
3.	Розділ 2. Війни росії проти України під час Української революції 1917–1921 рр.: протистояння ментальностей	листопад 2023	
4.	Розділ 3. Російсько-українська війна 2022–2024 рр.: сакральність події	листопад 2023	
5.	Висновки	грудень 2023	
6.	Переддипломна практика	22.01 – 04.02. 2024	
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	січень 2024	
8.	Попередній захист	02.02.2024	
9.	Рецензія на дипломну роботу	09.02.2024	
10.	Захист дипломної роботи		

Студент

_____ (підпис)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

Овадчук А. М.

_____ (прізвище та ініціали)

Котляр Ю. В.

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ	10
1.1. Історіографія проблеми	10
1.2. Джерельна база	24
1.3. Методологія та методи дослідження	31
РОЗДІЛ 2. ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.: ПРОТИСТОЯННЯ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ	36
РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022–2024 рр.: САКРАЛЬНІСТЬ ПОДІЇ	60
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГЕС – гідроелектростанція
- ДНР – Донецька народна республіка
- ЄС – Європейський Союз
- ЗМІ – засоби масової інформації
- ЗСУ – Збройні Сили України
- ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка
- КДБ – Комітет державної безпеки Союзу Радянських Соціалістичних Республік
- ЛНР – Луганська народна республіка
- МАГАТЕ – Міжнародне Агентство з атомної енергії
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору або Північноатлантичний альянс)
- ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- РСФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
- рф – російська федерація
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США – Сполучені Штати Америки
- ТрО – територіальна оборона
- ТСН – Телевізійна служба новин
- УНР – Українська Народна Республіка
- УЦР – Українська Центральна Рада
- ЦК КПРС – Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історично та географічно Україна все своє існування знаходилася в центрі світових геополітичних та цивілізаційних процесів, торговельно-економічних шляхів, та є однією з найгарячіших точок у Європі, де наразі формуються зміни у взаємовідносинах між країнами світу. Україна, здобувши незалежність та ставши повноправним членом міжнародного співтовариства, отримала статус об'єкта потенційної боротьби між Сполученими Штатами Америки і Європейським Союзом з одного боку та російською федерацією з іншого.

Збройна агресія російської федерації проти України є відкритим неприхованим воєнним нападом на суверенну, незалежну державу та порушенням всіх існуючих міжнародних норм. Таким чином, варто наголосити, що росія за часів правління президента путіна є державою-агресором та державою-терористом, яка масово чинить воєнні злочини в Україні та є потенційною загрозою як для європейської безпеки так і для всього світу, погрожуючи ядерною зброєю.

Слід зазначити, що напад росії на Україну в 2022 році є не першою спробою російської федерації знищити нашу країну шляхом повномасштабного вторгнення армії та ліквідувати її суверенітет та незалежність. Демілітаризація та денацифікація України, об'єднання російського народу і, таким чином, знищення суверенної України – є сакральною метою рф, починаючи від існування московського царства та до нинішньої путінської росії.

Найбільш схожого характеру із нинішнім вторгненням росії мав напад більшовицької росії в 1917–1918 роках на Українську Народну Республіку. Події, які відбувалися на початку ХХ ст. на території УНР, були подібними до сьогоденних на території України. Навіть мета нападів є аналогічною – знищити Україну як цілісну державу та встановити контроль над відібраними військовим шляхом територіями. Однак, сучасні обставини, у порівнянні з

тодішніми, надають змогу нашій державі значно переважати у протистоянні з російською федерацією: допомога від міжнародних партнерів, сучасна зброя та техніка, досвідчена армія, волонтерський рух, розголошення про військові злочини російської армії через соціальні мережі тощо.

Таким чином, актуальність проблеми дослідження зумовлена потребою в об'єктивному та неупередженому вивченні агресії росії проти України протягом 1917–2024 рр.

Об'єктом дослідження є агресії росії проти України.

Предметом дослідження є історико-сакральний аналіз російської агресії проти України протягом 1917–2024 рр.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні на основі всебічного аналізу, узагальнення та критичного осмислення доступних джерел та наукових досліджень історико-сакрального погляду на російську агресію проти України протягом 1917–2024 років.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язати такі **завдання**:

- з'ясувати стан наукового вивчення проблеми;
- дослідити ступінь репрезентативності та інформативності її джерельної бази;
- визначити методологічні основи роботи;
- розглянути війни росії проти України під час Української революції 1917–1921 рр., як протистояння ментальностей;
- охарактеризувати російсько-українську війну 2022–2024 рр. у контексті сакральності подій.

Хронологічні межі роботи охоплюють період із 1917 до 2024 рр., тобто від нападу більшовицької росії на Українську Народну Республіку до повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Проте інколи автор виходить за хронологічні межі, щоб краще зрозуміти мотиви та причини бажання російської влади знищити українську державність.

Територіальні рамки дослідження визначені межами незалежної України та історичної території УНР.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності та всебічності пізнання, які дозволяють з належною повнотою реконструювати тогочасні процеси й забезпечити вірогідність результатів дослідження. Складність і багатогранність теми передбачає реалізацію зазначених принципів шляхом використання комплексу загальнонаукових (історичного та логічного), конкретно- і спеціально-історичних методів (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-порівняльний, ретроспективний). Поєднання зазначених принципів і методів при опрацюванні теми стало методологічним фундаментом для отримання об'єктивних оцінок, обґрунтованих висновків і достовірних результатів, а отже – й розв'язання наукових завдань і досягнення кінцевої мети дослідження. Різноманіття методів дослідження, використаних при написанні роботи, дало можливість автору по-новому поглянути на проблематику досліджуваної теми.

Практичне значення наукової роботи полягає у можливості використання її результатів та матеріалів при написанні узагальнюючих праць з історії України, спеціальних курсів з історії українських земель, а також у процесі викладання відповідних дисциплін у вищій школі, під час історико-краєзнавчої роботи.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена метою і завданнями, визначеними проблематикою роботи. Автором зроблено спробу пояснити історико-сакральний аспект збройної агресії росії проти України, порівнюючи події на початку ХХ ст. та російсько-українську війну, що почалася в 2014 році та триває дотепер.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили та доповідалися на міжнародних конференціях:

- «Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність» в рамках в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»¹;
- «Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»².

Структура дипломної роботи: перелік умовних скорочень, вступ, три розділи основної частини, висновки, список використаних джерел та літератури (159 найменувань). Повний обсяг дипломної роботи становить 102 сторінки, обсяг основного тексту – 81 сторінка.

¹ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. «Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 188–190.

² Овадчук А. Євроінтеграція України в умовах сучасної російсько-української війни. «Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 182-183.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження запропонованої проблеми ґрунтується на розгляді агресії росії проти України протягом 1917 – 2022 років, що охоплює період нападу радянської росії на Українську Народну Республіку, війни на Донбасі та повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України.

Досліджуючи праці науковців, варто зазначити, що дослідники поділяють історіографію агресії росії проти України на такі етапи: напад імперської росії на Українську народну Республіку (1917–1921 рр.), російсько-українська війна на Донбасі (2014–2022 рр.), повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України (24 лютого 2022 р. – по сьогоднішній день).

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році та триває дотепер є не першою спробою росії захватити частину української території. Питання російської агресії проти України досить широко описується в працях таких дослідників, як О. Власюк³, П. Гай-Нижник⁴, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко, В. Брехуненко⁵, В. Колісник⁶, Ю. Котляр⁷, І. Січень⁸ та ін.

³ Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України. К. : НІСД, 2017. 304 с.

⁴ Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Колективна монографія. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол. П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.

⁵ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2016. 248 с.

⁶ Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. Вісник Конституційного Суду України. 2022. № 3-4. С. 115-128.

⁷ Котляр Ю. В. 22 червня -24 лютого: початок війн та історичні аналогії. Липень, 2022.

⁸ Січень І. Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. 23.03.2022.

Наукові праці, які певною мірою стосуються дослідження питання агресії росії проти України можна поділити на основні періоди їх вивчення: 1) радянський (20-ті – кінець 80-х років ХХ ст.); 2) сучасний український (початок 1990-х рр. – до сьогодення). Окрему групу досліджень складає зарубіжна історіографія.

Радянський період (20-ті – кінець 80-х років ХХ ст.). Дослідники радянського періоду розглядали в своїх працях період національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр., напад тодішньої російської імперії на Українську Народну Республіку в 1917 році.

Слід зазначити, що у листопаді 1917 року Українською Центральною Радою було створено Українську Народну Республіку, а Київ став її столицею. Дана подія викликала роздратування більшовицької влади, тому тодішній російський уряд прийняв рішення захопити владу в Україні⁹. Таким чином, у грудні 1917 року армія більшовиків почала наступ на територію Української Народної Республіки.

В. Антонов-Овсієнко у своїй праці «Записки про громадянську війну» (1924–1933 рр.) зібрав збірку основних документів: історичні матеріали, службове листування, розвідувальні оперативні дані, звіти та інші архівні матеріали, що супроводжуються коментарями та описами подій, що відбувалися на території України з листопада 1917 року до середини червня 1919 року. Автор звертає увагу на бойові дії на Дону, боротьбу збройних сил радянських Південних республік проти австро-німецької армії та військ Центральної ради, захоплення українськими військами Одеси та втрати зв'язку з союзниками, що призвело до невдач Радянської України на полі бою¹⁰.

У підготовці видання «Громадянська війна в Україні» (1928 р.) брали участь автори, які безпосередньо були учасниками подій 1917-1919 років.

⁹ Мірчук П. Українсько-московська війна 1917-1919. Торонто: Ліга Визволення України. Політична бібліотека ч. 11, 1957. 80 с.

¹⁰ Антонов-Овсієнко В. Записки про громадянську війну (у 4 томах). М., Л.: Госвоениздат, 1924-1933 рр. 1200 с.

Серед них – Р. Ейдеман – комісар та командир військ Південного фронту, брав участь у придушенні виступів в тилу Червоної армії¹¹. У збірнику «Громадянська війна в Україні» чітко описано протистояння української армії проти російської більшовицької маніпулятивної військової агресії, що почалася внаслідок відхилення українським урядом ультиматуму Раднаркому - «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради»¹², авторами якого виступили В. Ленін, Й. Сталін, Л. Троцький.

Одним із радянських науковців, які досліджували агресію росії проти України на початку ХХ ст. був П. Мірчук – автор праць «Українсько-московська війна (1917–1919 рр.)» (1957 р.)¹³, «Українська державність. 1917–1920 рр.» (1967 р.)¹⁴, в яких детально розглядаються причини та етапи військового протистояння більшовицької влади та Українського уряду у 1917–1919 роках.

У 1954 році В. Удовиченком було написано книгу «Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр.»¹⁵, в якій дослідником розглянуто процес утворення української армії у 1917 році, обґрунтовано передумови та початок війни між московією та Україною, а також досліджено період основних бойових операцій російської влади та Української Народної Республіки та наслідки збройної агресії радянської росії проти України.

У «Нарисі історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною «Звідки взялася советська влада в Україні і хто її будував?» (1955 р.) звертається увага на те, що воєнна агресія росії

¹¹ *Ейдеман Р., Какурін Н.* Громадянська війна на Україні; ред. В. Я. Чубар. Харків: Держ. вид-во України, 1928. 71 с.

¹² *Ленін В.І.* Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради. Повне зібрання творів. Т.35. К., 1973.

¹³ *Мірчук П.* Українсько-московська війна 1917-1919. Торонто: Ліга Визволення України. Політична бібліотека. Ч. 11, 1957. 80 с.

¹⁴ *Мірчук П.* Українська державність. 1917-1920. Філадельфія, 1967.

¹⁵ *Удовиченко О.* Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. Вінніпег, 1954.

проти України вирізнялася тим, що перед наступом, російський уряд офіційно сповістив Україну про майбутній наступ, тим самим оголосивши війну, натомість у протистояннях з іншими країнами (Білорусь, Кавказ, країни Балтики), росія оминала слово «війна» та напала під наглядом допомоги у придушенні внутрішнього громадянського повстання всередині цих країн¹⁶. М.І. Стахів у вищезгаданій праці детально описав причини невизнання революційно-демократичною росією територіальної автономії України, спроби російської влади поставити воєнний ультиматум українському уряду та, як наслідок військової агресії, завоювати Україну¹⁷.

У роботі Л. Шанковського «Українська армія в боротьбі за державність (1917-1920)» (1958 р.) на основі архівних та статистичних матеріалів та опираючись на дослідження генерала В. Удовиченка розглядається процес організації мільйонної української армії, військових дивізійних корпусів та підготовки командування українською військовою справою під час Перших Визвольних Змагань у 1917-1920-х роках¹⁸.

Також, історію української армії доби визвольних змагань 1917-1921 років вивчав З. Стефанів. У своєму дослідженні «Українські Збройні Сили 1917–1921рр.» (1947 р.) історик українського війська детально описав створення та діяльність військових організацій, військового руху, українського полку, військових з'їздів та розглянув роль армії в боротьбі України з агресією радянської росії¹⁹.

Важливу роль у дослідженні агресії росії проти України відіграли «Замітки і матеріали до історії української революції у 1917-1920 роках» П. Христюка, в яких автор, будучи свідком та учасником багатьох важливих

¹⁶ Стахів М.І. «Звідки взялася советська влада в Україні і хто її будував?: Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною (з використанням дипломатичних нот і інших малозначних більшовицьких матеріалів)». Українська вільна громада в Америці. Науково-політична бібліотека. Ч. 16-17. Нью-Йорк, 1955. 105 с.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність (1917-1920). Мюнхен: Видавництво «Дніпрова Хвиля», 1958. 319 с.

¹⁹ Стефанів З. Українські Збройні сили 1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Бібліотека «Українського комбатанта», 1947.

подій того часу, детально оцінив чимало революційних епізодів в Україні у 1917-1920 рр. та передав свої знання наступним поколінням у своїх замітках²⁰.

У 1967 році під загальною редакцією С. Королівського, було видано збірку документів та матеріалів про «Громадянську війну в Україні в 1918–1920 рр.»²¹, що містила інформацію про визвольну війну робітників та селян України проти німецько-австрійських окупантів та розгром буржуазно-націоналістичної Директорії УНР у лютому – квітні 1919 року.

Варто зауважити, що у лютому 1919 року після підписання Берестейського миру радянська росія пішла на перемир'я з українським урядом. Однак, вже через 10 місяців Червона армія, без оголошення війни, почала новий наступ на Україну. Українська армія, опинившись в оточенні більшовиків змушена була припинити військову протидію, однак продовжила боротися партизанським способом²².

У 1932 році у м. Каліш було видано збірку «Базар (1921-1931)», що присвячена 10 роковині з дня трагічної загибелі українських воїнів армії Української народної республіки в селі Базар під час Другого зимового походу армії УНР в 1921 році²³. 22 листопада 1921 року згідно Постанови про розстріл, більшовиками було розстріляно 359 полонених добровольців армії УНР. Дану Постанову про розстріл опублікував Дмитро Герчаніський у своїй книзі «Вигнати окупанта», яка була видана у Мюнхені у 1963 році²⁴.

Отже, в дослідженнях науковців радянського періоду питання військової агресії Радянської росії проти Української Народної Республіки розкрито досить широко.

²⁰ Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр., т. 2. Відень, 1921.

²¹ Громадянська війна в Україні 1918-1920. Збірник документів та матеріалів у 3-х томах, у чотирьох книгах. К.: Наукова думка, 1967.

²² Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. Вінніпег, 1954.

²³ Базар 1921-1931. Каліш: Бібліотека Українського Воєнно-Історичного Товариства. Ч 2, 1932. 171 с.

²⁴ Герчаніський Д. Вигнати окупантів. Видання Крайової Управи Братства кол. Вояків I-ої Української Дивізії УНА в Німеччині. Сканування Юрія Юзича. Мюнхен, 1963. 143 с.

Сучасна українська історіографія (від 1990-х рр. – до сьогодні).

Серед сучасних дослідників значну роль у дослідженні російської агресії проти України відіграли В. Верстюк²⁵, В. Брехуненко, В. Ковальчук, В. Корнієнко²⁶, П. Гай-Нижник²⁷, М. Дорошко²⁸, Л. Залізняк²⁹, І. Краснодем'янська³⁰, М. Ковальчук³¹, В. Колісник³², Ю. Котляр³³, І. Січень³⁴, В. Смолій³⁵ та ін.

У книзі «Братня навала. Війни росії проти України XII-XXI ст.» (2016 р.) розглядається боротьба України з росією протягом багатьох століть, в тому числі війна більшовицької росії з Українською Народною Республікою в 1917-1921 роках, вторгнення російської армії на територію східної України у 2014 році та анексія Криму³⁶. Таким чином, автори книги описують хронологічний перебіг війн, їх наслідки для України та зазначають, що основним напрямом російсько-українських відносин був і залишається на

²⁵ Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. У політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Збірник наукових статей. Вип. 5. К.: Інститут історії України НАН України, 2010.

²⁶ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2016. 248 с.

²⁷ Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. С. 191–422.

²⁸ Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ –на початку ХХІ століття: причини і наслідки. К.: Ніка-Центр, 2020. 192 с.

²⁹ Залізняк Л. Історичні корені імперської політики Росії проти України. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. С. 55-88.

³⁰ Краснодемська І. Роль української діаспори в протистоянні російській агресії (2014–2016 рр.). Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. С. 441–476.

³¹ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. Київ, 2007. 72 с.

³² Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. Вісник Конституційного Суду України. 2022. № 3-4. С. 115-128.

³³ Котляр Ю.В. 22 червня -24 лютого: початок війн та історичні аналогії. Липень, 2022.

³⁴ Січень І. Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. 23.03.2022.

³⁵ Нариси історії української революції 1917-1921: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К.: Наукова думка, 2011. Кн. 1. 2011. 390 с.

³⁶ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2016. 248 с.

сьогоднішній день – постійна агресія москви проти київської влади та сакральне бажання російської влади захопити українські території.

Значну увагу дослідженню збройної боротьби Української Народної Республіки проти агресії росії у 1917–1920 роках приділив сучасний дослідник М. Ковальчук. Даній тематиці він присвятив свої праці «Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920 рр.»³⁷, «Невдалий Жовтень: спроба більшовицького повстання в Києві у 1917 році»³⁸, «Боротьба військових сил Центральної Ради з радянськими частинами на Південно-Західному фронті (грудень 1917 р.)»³⁹, «Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянською Росією. 1917–1918 рр.»⁴⁰.

Дослідник історії України ХХ ст. В. Верстюк описував російську агресію проти Української Народної Республіки у 1917–1921 роках у своїх роботах «Українська Центральна Рада»⁴¹, «Громадянська війна в Україні 1917–1921»⁴², «Українська революція 1917–1921 рр. У політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр.»⁴³, «Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії»⁴⁴.

³⁷ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917 – 1920. Серія: За незалежність і соборність. Київ, 2007. 72 с.

³⁸ Ковальчук М. Невдалий Жовтень: спроба більшовицького повстання в Києві у 1917-му // Історична правда. 5 вересня 2012.

³⁹ Ковальчук М. Боротьба військових сил Центральної Ради з радянськими частинами на Південно-Західному фронті (грудень 1917 р.). Військово-історичний альманах. Київ: Національний військово-історичний музей України, 2013. С. 9.

⁴⁰ Ковальчук М. Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянською Росією. 1917–1918 рр. Т. 1. К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. 608 с.

⁴¹ Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада. К.: Заповіт, 1997. 344 с.

⁴² Верстюк В. Ф. Громадянська війна в Україні 1917–1921. Енциклопедія історії України у 10 т. Редкол. В.А. Смолій. Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2004.

⁴³ Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. У політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років: Збірник наукових статей. Вип. 5. К.: Інститут історії України НАН України, 2010.

⁴⁴ Верстюк В.Ф. Українська центральна рада й українізація військових частин російської армії. Український історичний журнал. 2012. Випуск. 3. (№ 504). 240 с.

Питання російської агресії проти Української Народної Республіки у 1917–1921 роках досліджували О. Бойко⁴⁵, В. Верига⁴⁶, О. Щусь⁴⁷.

У «Нарисах історії української революції 1917–1921 років» (2011 р.) зібрані результати досліджень науковців про створення Української Народної Республіки, її боротьбу з більшовиками та партизанський рух проти комуністичної влади⁴⁸.

М. Дорошко у своїй роботі «Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст.» (2020 р.) аналізує історичні та політичні передумови зовнішньополітичної агресії російської влади, починаючи від московії до сучасної російської федерації, по відношенню до України та стверджує, що російський уряд готувався до повномасштабної війни з Україною та знищення її суверенності ще з 1991 року з моменту отримання України незалежності⁴⁹.

Дослідниця А. Моргун у своїй статті «Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ» описує питання російсько-української війни, яка почалася у 2014 році та звертає увагу на те, як саме засоби масової інформації висвітлюють населенню новини, що стосуються питань агресії росії проти України⁵⁰.

Історик І. Січень у своїх дослідженнях розглядає війни росії проти України та порівнює схожість та відмінність нападу росії на Україну в 1917–1918 та в 2022 роках. У своїй статті «Війни Росії проти України: історичні

⁴⁵ Бойко О. Д. Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917-1918 рр. // Енциклопедія історії України. Т. 8. Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2011. 520 с.

⁴⁶ Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. Львів. 1988.

⁴⁷ Щусь О. Й. Війна РСФРР і УНР 1917-1918 рр. // Енциклопедія історії України. Т. 1. Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. 688 с.

⁴⁸ Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, Р. Я. Пиріг, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов, В. Ф. Солдатенко, Ю. І. Терещенко; НАН України. Інститут історії України. Кн. 2. К.: НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2012. 464 с.

⁴⁹ Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ століття: причини і наслідки. К.: Ніка-Центр, 2020. 192 с.

⁵⁰ Моргун А. Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ. ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Наукові записки. Випуск 3-4(83-84). С. 352-362.

паралелі»⁵¹ автор зазначає, що і в першій і в другій війні ворог мав одну ціль – знищити Україну як цілісну суверенну державу та отримати повний контроль над її територією. Однак, якщо на початку ХХ століття більшовики відкрито називали свій напад на українську державу «війною», то у 2022 році путінський режим оголосив «спеціальну військову операцію»⁵² та оправдовує свої дії, як профілактичні заходи для забезпечення безпеки російської федерації. Російська влада не приховує, що метою їх боротьби з українською державою є знищення українських націоналістів та збільшення внутрішньодержавних конфліктів через впровадження проросійських поглядів серед населення України, особливо на тимчасово окупованих росією територіях. Однак, слід зазначити, що, якщо у 1917 році росія частково досягла своїх результатів – в Українській Народній Республіці набули поширення громадянські конфлікти, то в сучасній Україні народ згуртувався і чинить максимальний опір росії, всілякими засобами підтримуючи українську владу та Збройні Сили України⁵³.

У роботі «Дванадцять війн за Україну» В. Савченко писав, що події 1918-1919 років подібні вторгненню російських військ у 2014 році, та повномасштабному вторгненню у 2022 році, коли росія зненацька напала на Україну. Країна-агресор почала війну не лише зброєю, а й в інформаційному просторі, впливаючи на свідомість людей та залякуючи українське суспільство⁵⁴. І якщо сто років тому Україна програла та стикнулася з ленінсько-сталінським репресивним режимом, то у ХХІ ст., український народ, навчений історією минулого, активно бореться з ворогом, щоб не втратити суверенітет та максимально захистити свою державу та її незалежність.

⁵¹ Січень І. Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. 23.03.2022

⁵² ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ>

⁵³ Січень І. Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. 23.03.2022

⁵⁴ Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну. Харків: Нора-Друк, 2016. 480 с.

У монографії «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики»⁵⁵ (2016 р.) авторський колектив виклав результати власних досліджень про історичні передумови та наслідки російської агресії проти України, визнання іншими країнами світу російської держави як спонсора міжнародного тероризму та держави-агресора, що без попередження почала російсько-українську війну у 2014 році, яка триває і дотепер.

У «Білій книзі антитерористичної операції на Сході України (2014–2016)» О. Руснак вдається до спроби відобразити хронологічні події російської агресії на Сході України, що почалась у 2014 році. До підготовки даного видання були залучені представники Міністерства оборони України, правоохоронних органів, які поділилися фактами та історіями про перебіг подій в зоні антитерористичної операції задля закарбування цієї трагічної сторінки в історії України⁵⁶.

Історики С. Сегеда та В. Шевчук у своїй роботі «Гібридна війна проти України: історичний вимір»⁵⁷ (2019 р.) розглядають основні причини російсько-українських війн та наслідки російської агресії для європейської безпеки. Автори зазначають, що росія у збройній агресії проти України на всіх етапах української державності застосовує методи ведення гібридної війни, тобто використовує інформаційні засоби впливу на масову свідомість, запускаючи сфальсифіковану інформацію в засоби масової інформації для поширення серед українського народу. Також боротьбу України з агресією російської федерації, методи ведення гібридної війни та їх вплив на

⁵⁵ Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Колективна монографія. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.

⁵⁶ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [під заг. ред. І. Руснака). К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с.

⁵⁷ Сегеда С.П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. Воєнна історія. Наука і оборона. 2019. № 1. С. 31-35.

внутрішньополітичну ситуацію в Україні описує О. Власюк в монографії «Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни»⁵⁸ (2017 р.).

Серед сучасних досліджень з проблематики агресії росії проти України є робота Г. Боряка, В. Смолія, О. Яся «За ідентичність і незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі», написана у 2022–2023 роках та випущена у двох книгах⁵⁹. Перша книга присвячена подіям сучасної російсько-українській війні з 2014 по 2022 роки, в ній розглядаються основні передумови та причини агресії росії проти України. Автор наголошує на багатовіковому протиборстві росії та України, особливу увагу приділяє подіям боротьби українців з більшовицькою владою у 1917 – 1921 роках. Друга книга, перш за все, висвітлює трагічне становище України в період світових війн, адже саме в той час на долю українців випало немало страждань, викликаних наслідками тоталітарних режимів діючих органів влади нацистської Німеччини та більшовицької комуністичної росії. Зазначається, що агресія російського уряду у ХХ столітті вплинула на масові репресії, депортації українців, а в сучасному світі спрямована на знищення української держави та на розвал світового устрою⁶⁰.

Історик Ю. Котляр у своїх дослідженнях «Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина»⁶¹ та «Миколаїв 2022: історичні аналогії березневих подій»⁶² порівняв протистояння між українцями та більшовиками з нинішніми подіями в Україні, викликані військовим вторгненням росії. Ю. Котляр досліджує сучасну російсько-

⁵⁸ Власюк О. С., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України. К. : НІСД, 2017. 304 с

⁵⁹ За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ: Видавництво «КЛІО», 2023. 1 кн. 800 с., 2 кн. 752 с.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Котляр Ю., Левченко Л. Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. Український історичний журнал. К.: Ін-т історії України НАН України, 2019. № 5. С.122–146.

⁶² Котляр Ю. В. Миколаїв – 2022: історичні аналогії березневих подій. The russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. P. 545-550.

українську війну, приділяючи при цьому основну увагу подіям, що стосуються південних регіонів України.

Повномасштабну війну росії проти України на сьогоднішній день більшість науковців в різних країнах світу розглядають як підступне збройне вторгнення країни-агресора, що порушує міжнародний правовий порядок. В. Колісник вивчає сучасну російсько-українську війну та її вплив на знищення світового правопорядку та порушення всіх міжнародних норм⁶³.

Таким чином, агресія росії проти України досить активно вивчається протягом десятків років. Вагома частина досліджень припадає саме на сучасний період історіографії, адже після здобуття Україною незалежності, велика кількість науковців почали видавати свої мемуари, записки, нариси, писати книги, монографії тощо з метою приділити максимальної уваги питанню агресивної зовнішньої політики росії щодо України.

Зарубіжна історіографія. Після української революції 1917 року багато українських істориків, політологів, журналістів, письменників та активістів змушені були емігрувати в інші країни, щоб не бути ув'язненими або страченими за проукраїнську позицію. Таким чином, перебуваючи в еміграції, багато дослідників присвятили свої праці російсько-українській війні 1917–1921 року. Свої спогади про події тих часів виклали М. Шаповал⁶⁴, який емігрував у Прагу, О. Назаренко⁶⁵, який змушений був виїхати у Відень.

Проблематику російсько-української боротьби, української революції та російського тоталітарного режиму 1917-1921 років у своїх роботах

⁶³ Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. Вісник Конституційного Суду України. 2022. № 3-4. С. 115-128.

⁶⁴ Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. Прага, 1928. С. 252.

⁶⁵ Назарук О. Рік на великій Україні. Конспект споминів з української революції. Спогади. Відень, 1920. 345 с.

розглядали американський дослідник Марк фон Гаген⁶⁶, англійський історик Форд Кріс⁶⁷, польський дослідник Марек Корнат⁶⁸.

Французький історик Ерік Онобль написав книги «Комунарські революції в Україні 1917 року» та «Революція 1917 року: французький погляд. 100 років тлумачень і репрезентацій»⁶⁹, в яких описував події в Україні у 1917 році, спираючись на архівні документи. Автор акцентував увагу на тому, що радянську добу та українську революцію потрібно досліджувати, активно обмінюватися знаннями між українськими та зарубіжними дослідниками, щоб світ знав та не забував про російську агресію проти України.

Історик Е. Епплбом досліджує геноцид українського народу російською владою на початку ХХ століття шляхом військової агресії, влаштування штучного голодомору, засудження та страти тих, хто активно підтримував Українську Народну Республіку. Автор зазначає, що росія має за мету знищити Україну, окупувати всі історичні території Русі та об'єднати всі землі в російську імперію⁷⁰.

Варто зазначити, що за останні роки про Україну так часто ніколи не писали в зарубіжних медіа, як у період з 2014 по 2023 роки. Путінська агресія проти України, терор українського народу, активні бойові дії, окуповані території України та тисячі смертей безневинних людей викликали резонанс у зарубіжних дослідників, істориків, політологів та журналістів. Американський науковець А. Аслунд у березні 2022 року у своїй статті

⁶⁶ *Hagen Mark von*. The Ukrainian Revolution of 1917 and why it matters for historians of the Russian revolution(s).

⁶⁷ *Форд Кріс*. Українська революція 1917–1921 років: вирішуючи долю Європейської соціалістичної революції. 08.11.2010.

⁶⁸ *Корнат Марек*. Сім років. Геополітична революція в ЦентральноСхідній Європі (1914–1921 рр.). Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тиліщак, Володимир Бойко. Київ–Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. С. 83.

⁶⁹ *Онобль Ерік*. Революція 1917 року: французький погляд. 100 років тлумачень і репрезентацій; / пер. з фр. А. Репа. Київ : Ніка-Центр, 2016.

⁷⁰ *Епплбом Е*. Червоний голод. Війна Сталіна проти України. Електронна бібліотека RoyalLib, 2018. URL: <https://cutt.ly/SZytn73>

«Путін програв інформаційну війну» писав, що плани російського президента виправдати агресію проти України провалилися, адже з початку повномасштабного вторгнення в Україну перебували десятки зарубіжних журналістів, які стали свідками подій та писали, що насправді відбувається в Україні і хто є винним у цьому⁷¹.

Експерт компанії Clocktower Group М. Папіч у своїх інтерв'ю зазначає, що путін не розрахував матеріальне положення та досвідченості своєї армії до нападу на Україну та не врахував, що українці будуть чинити опір російській агресії. М. Папіч переконаний, що «Україна найближчим часом здобуде перемогу та відкриє перед собою широкі перспективи»⁷².

Значну роль в дослідженні питання агресії росії проти України відіграє поширення інформації в зарубіжній періодиці. Так, у 2016 році на шпальтах «Foreign Affairs» писалося про історичні передумови та підготовку росії до нападу на Україну. Політолог Д. Тренін зазначив у даній статті, що москва готувалася до збройної агресії ще з 2008 року⁷³.

Отже, вивчення історіографічних досліджень російської агресії проти України протягом 1917-2022 років свідчить про наявність монографій, нарисів, книг, статей як українських так і зарубіжних дослідників. Більшість праць присвячені подіям 1917–1921 років, а сучасну російсько-українську війну розглядають здебільшого у інтерв'ю, записках істориків, коротких лекціях чи відеороликах. Таким чином, перед сучасними науковцями відкриваються можливості для створення історіографічної бази з дослідження повномасштабного вторгнення росії в Україну від 24 лютого 2022 року.

⁷¹ Аслунд А. Путін програв інформаційну війну. Gazeta.ua. URL: <https://gazeta.ua/ru/blog/56676/putin-prograv-informacijnu-vijnu>.

⁷² Путін втратить владу, а в Україні народжується нова нація – оглядач Bloomberg.TCH. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/putin-vtratit-vladu-a-v-ukrayini-narodzhuetsya-nova-naciyu-oglyadach-bloomberg-1999627.html>.

⁷³ Trenin D. The revival of the Russian military. Foreign Affairs. 2016. № 3. P. 23–29.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження російської агресії проти України охоплює велику кількість літератури, матеріалів та документів, які залежно від свого походження класифікуються за наступними групами: законодавчі акти, періодика, збірники документів, довідкові матеріали, зображальні джерела.

До *законодавчих актів* можна віднести Маніфест Раднаркому РРФСР, Постанови ЦК КПРС, Матеріали з'їздів, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Постанови Верховної Ради України, Укази Президента, Закони України тощо.

Одним із основних документів, які стали підставою для початку агресії більшовицької влади проти Української Народної республіки став «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради»⁷⁴ від Раднаркому РРФСР. Документ, підписаний В. Леніним, Й. Сталіним, Л. Троцьким у грудні 1917 року, висував жорсткі ультиматуми українському уряду та вимагав приєднатися до більшовиків та не підтримувати українську армію. Натомість, Українська Центральна Рада відхилила цей ультиматум та відкрито заявила свою про свою антибільшовицьку позицію, що призвело до війни з радянською росією.

Про жахливі події в російсько-українській війні 1917-1921 року повідомляє опублікована в книзі Д. Герчанівського «Вигнати Окупанта» Постанова ЦК КПРС про розстріл полонених від 22 листопада 1921 року у м. Базар. У Постанові йшла мова про розстріл 359 захвачених у полон осіб, які брали участь у Другому зимовому повстанському поході з метою повалення більшовицької влади в Україні. Ця подія стала ключовою та

⁷⁴ *Ленін В.І.* Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради. Повне зібрання творів. Т. 35. К., 1973.

кінцевою у боротьбі армії Української Народної Республіки за українську державність⁷⁵.

Після вторгнення росії на територію України були внесені зміни до законодавства України. У 2014 році було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (остання редакція 21.03.2022 р.)⁷⁶, Постанову Верховної Ради «Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного російською федерацією міжнародного тероризму»⁷⁷, у 2015 році Постанову Верховної Ради «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російській федерації та подолання її наслідків»⁷⁸

Генеральна асамблея ООН вже у березні 2014 року прийняла резолюцію «Про територіальну цілісність України», в якій визначила територіальну цілісність України включно з Кримським півостровом та закликала країни світу не визнавати результати кримського референдуму, проведеного росією⁷⁹.

У 2015 році Верховна Рада України звернулася із Постановою до Організації Об'єднаних націй, Європейського Парламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, НАТО, ОБСЄ, національних парламентів держав світу про визнання російської федерації державою-агресором⁸⁰. Таким чином, в

⁷⁵ Герчанівський Д. Вигнати окупантів. Видання Крайової Управи Братства кол. Вояків I-ої Української Дивізії УНА в Німеччині. Сканування Юрія Юзича. Мюнхен, 1963. С. 121–122.

⁷⁶ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України №1207-VII від 15.04.2014 року (остання редакція 21.03.2022 року).

⁷⁷ Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного російською федерацією міжнародного тероризму»: Постанова Верховної Ради України № 1597-VII від 22.04.2014 року.

⁷⁸ Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російській федерації та подолання її наслідків»: Постанова Верховної Ради України № 337-VIII від 21.04.2015 року.

⁷⁹ Про підтримку територіальної цілісності України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН Res. 68/262. 27.03.2014.

⁸⁰ Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ,

березні 2022 році в Нью-Йорку, за підтримки 141 країни, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних націй прийняла резолюцію, в якій засуджує російську агресію проти України та вимагає від росії негайно припинити війну та вивести свої війська з території України, включаючи окуповані з 2014 року території⁸¹. У листопаді 2022 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію «Про подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України», в якій зазначається, що росія порушує всі міжнародні норми та в подальшому зобов'язується сплатити Україні репарації у вигляді конфіскованого замороженого майна та російських активів на територіях інших держав⁸². Також у листопаді 2022 року Європейський парламент ухвалив резолюцію «Про визнання росії державою-спонсором тероризму»⁸³.

Збірники документів. Великого значення в дослідженні боротьби радянської росії з Українською Народною Республікою стали збірники документів великого авторського колективу під керівництвом В. Верстюка «Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р., Т. 2: 10 грудня 1917 р. 29 квітня 1918 р. 1996-1997 рр.»^{84,85}. У першому томі збірника автори зібрали 250 документів Української Центральної Ради за період 4 березня – 9 грудня 1917 року, що містили в собі протоколи засідань та сесій Української Центральної Ради, протоколи

національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова № 129-VIII від 27.01.2015 року

⁸¹ Про агресію проти України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1. 02.03.2022.

⁸² Про подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України: прийняла резолюцію. Резолюція Генеральна Асамблея ООН Res. L. 6/2022. 14.11.2022.

⁸³ Recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. European Parliament resolution of 23 November 2022. 2022/2896(RSP).

⁸⁴ Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева; НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1996. 590 с.

⁸⁵ Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1997. 424 с.

Генерального секретаріату, Універсали, постанови, меморандуми, циркуляри, звернення, закони тодішнього українського уряду. Другий том збірника присвячений періоду з 27 грудня 1917 року по 29 квітня 1918 року, в якому оприлюднені різні документи та закони часів УНР, оригінальний текст Брестського мирного договору тощо.

Однією з важливих складових наукової роботи є *періодика*. Матеріали періодичної преси, як української так і зарубіжної відображають реальні історичні процеси, що відбувалися в Україні в період 1917-2022 років.

Найдавніша україномовна газета «Свобода», яка випускається у Нью-Йорку з 1893 року, опублікувала статтю В. Білінського у липні 1917 року, де автор звернув увагу на революційне життя українців, на їх бажання досягти автономії та не залежати від Москви. В той час світ почав дізнаватися про багатомільйонний український народ, який роками бореться з російською агресією⁸⁶.

В Україні найперша газета «Діло», яка друкувалася у Львові щодня з 1880 року, видала статтю І. Крип'якевича у вересні 1917 року, в якій він зазначав, що українській революції вже півроку та український народ налаштований боротися за свої автономні перспективи у найближчому майбутньому⁸⁷.

Особливу увагу на російську агресію проти України світові медіа звернули після вторгнення російської армії на українські землі у 2014 році.

Найчастіше події в Україні, серед зарубіжних газет, висвітлюють американські газети «Foreign Policy», «Foreign Affairs», «The Washington Post», «New York Times». Найпопулярнішими заголовками є «Зовнішня політика Путіна», «Чому Путін захопив Крим», «Російська агресія проти України»⁸⁸ тощо.

⁸⁶ Білінський В. Чотири місяці революційного життя на Україні. Свобода. 1917. Ч. 83. 17 липня. С. 2; Ч. 84. 19 липня. С. 3.

⁸⁷ Крип'якевич І. Півроку української революції. Діло. 1917. Ч. 219. 18 (5 – за старим стилем) вересня. С. 1–2.

⁸⁸ Kozłowska H. All (Not) Quiet on Ukraine's Eastern Front. Foreign Policy. 2014. February 25.

На шпальтах видання «Foreign Affairs» у 2016 року розглядалися історичні етапи підготовки російської агресії проти України та зазначають, росія готувалася до війни ще з 2008 року⁸⁹.

Українське інтернет-видання «Радіо Свобода» в одній з публікацій пише, що причинами російської агресії є «бажання путіна захистити російськомовне населення Донбасу та Криму, яке зазнає постійних утисків з боку української влади»⁹⁰. Натомість, найбільші американські газети «The Washington Post» та «Foreign Policy» заперечують утиски в Україні російськомовного населення та розподіл території України на проросійський Схід та проєвропейський Захід, як заявляє путінський уряд, а також розкривають питання залякування національних меншин у Криму, щоб ті визнали результати проведеного референдуму⁹¹.

Всі українські газети та інтернет-видання, такі як «Радіо Свобода», «Український тиждень», «Дзеркало тижня» щоденно пишуть про російське вторгнення на територію України.

Аналітичний портал «Слово і діло» в своїй статті «Вторгнення росії в Україну: як реагують світові лідери»⁹² написав, які країни та міжнародні організації виступили на підтримку України та охарактеризували реакції окремих країн на російську агресію проти України.

Американський тижневик «The New Yorker» на своїх сторінках активно висвітлює українські події, активно засуджуючи кремлівську агресію та

⁸⁹ *Trenin D.* The revival of the Russian military. *Foreign Affairs*. 2016. № 3. P. 23–29.

⁹⁰ Путін: Росія була «змушена захищати російськомовне населення» на Донбасі і в Криму. Інтернет-видання «Радіо Свобода». 16 жовтня 2016 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28048333.html>

⁹¹ Crimean Tatars Ponder the Return of Russian Rule. *The New York Times*. 2014. March 3. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/crimean-tatars-ponder-the-return-of-russian-rule.html>.

⁹² Вторгнення росії в Україну: як реагують світові лідери. Аналітичний портал «Слово і діло». 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/polityka/vtorhnennya-rosiyi-ukrayinu-yak-reahuyut-svitovi-lidery>

путінський режим⁹³. «The Washington Post», навіть, публікує карти та напрямки вторгнення армії росії на територію України⁹⁴.

Серед *довідкових матеріалів*, використаних у курсовій роботі, слід виділити «Енциклопедію історії України» в якій зібрані статті науковців щодо російської агресії проти України, такі як статті О. Бойко «Перша війна радянської росії проти УНР 1917-1918»⁹⁵, В. Верстюка «Громадянська війна в Україні 1917-1921»⁹⁶, О. Щуся «Війна РРФСР і УНР 1917-1918 рр.»⁹⁷ та багато інших.

Варто зазначити, що вагому роль в сучасних наукових дослідженнях відіграють інтерв'ю політиків, істориків, відомих діячів, аудіо-, відеоматеріали викладені на Youtube у загальний доступ, які виступають *зображальними джерелами*.

Найчастіше та найоперативніше матеріали про російсько-українську війну були представлені на телебаченні, по радіо, в соціальних мережах, відео-хостингах, інтернет-виданнях, газетах. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року усі провідні телеканали України, зокрема «1+1», «Інтер», «UA: Перший» та інші почали спільно готувати всі актуальні новини та аналітичні матеріали щодо російської агресії проти України та висвітлювати всі події у телевізійному марафоні «Сильні разом», що

⁹³ Pavlenko A. (2022). Rosijski biznesmeni zhahnulisya putinskij bezrozsudnosti. Poglyad na podiyi v Ukrayini z-za kordonu – oglyad ZMI. NV, [online]. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/inozemna-presa-providpovid-zahodu-na-agresiyu-putina-ta-pro-viynu-ochima-amerikanciv-ta-rosiyan-50222278.html>.

⁹⁴ Maps of Russia's invasion of Ukraine. By Washington Post Staff. July 7, 2022.URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/24/maps-ukraine-russia-attack/>

⁹⁵ Бойко О. Д. Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2011. Т. 8: С. 161.

⁹⁶ Верстюк В. Ф. Громадянська війна в Україні 1917-1921. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К: Наукова думка, 2004. Т. 2. С. 213.

⁹⁷ Щуся О. Й. Війна РСФСР і УНР 1917-1918 рр. // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 537. 688 с.

передбачали онлайн-трансляцію новин українською та англійською мовами⁹⁸. В перші години повномасштабного вторгнення у відеохостингу Youtube та популярному месенджері Telegram з'явилися сотні повідомлень та відео про російські війська на території України. Одними з найперших та найголовніших джерел інформації про початок повномасштабного вторгнення росії в Україну стали відеозвернення президентів воюючих країн Володимира путіна та Володимира Зеленського⁹⁹¹⁰⁰.

Американський телеканал CNN від 24 лютого 2022 почав випускати новини щодо російсько-української війни, в яких оприлюднював фото та відео воєнних злочинів росії в Україні¹⁰¹.

У своєму інтерв'ю колишній голова великобританського уряду Борис Джонсон заявляв, що «НАТО довгий час наголошував на тому, що готовий прийняти до свого альянсу як Україну, так і інші країни, з-поміж колишніх радянських республік, однак постійно відтягував процес прийняття цих країн до альянсу. Таким чином, НАТО побоювалося реакції росії на розширення альянсу на Схід, чим росіяни і скористалися. Путін відчув, що Україна беззахисна і напав на Україну»¹⁰². Таким чином, сучасна російсько-українська війна стала наймасштабнішою у Європі після Другої світової війни.

До розряду значущих опублікованих *нарративних джерел* дослідження російсько-української війни на початку ХХ століття можуть бути віднесені

⁹⁸ Olena Kholodenko, (2022) «1+1 media, StarLightMedia and InterMediaGroup kicked off joint news TV marathon» // Source: <https://detector.media/production/article/196939/2022-02-26-11-media-starlightmedia-ta-intermedia-group-pokazhut-spilnyu-novynnyu-telemarafon-mkip/>

⁹⁹ ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ>

¹⁰⁰ LBTV. (24 лютого 2022 року). Звернення Президента Володимира Зеленського, 24 лютого 2022. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=AMjfwA4GHoo>

¹⁰¹ What does Putin want in Ukraine? The conflict explained. Eliza Makintosh, Rob Picheta. CNN. February 28, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220306032536/https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html>

¹⁰² Війна Росії проти України і Захід: помилки та висновки. Інтерв'ю Б. Джонсона. Інтернет-видання «Радіо Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vitaliy-portnykov-zakhid-rosia-viyna-pomylky-vysnovky/32252438.html>

записки емігранта до Відню історика О. Назарука «Рік на великій Україні. Конспект споминів з української революції», які він написав ще у 1920 році¹⁰³.

Отже, огляд джерел засвідчує наявність достатньо репрезентативної бази, комплексний аналіз якої дозволяє глибоко й усебічно проаналізувати російську агресію росії проти України у період з 1917 року по 2022 рік. У процесі дослідницьких операцій з джерелами з'ясовувалися їх наукова цінність для проблеми, що вивчається, ступінь об'єктивності вміщених фактів, відомостей. Відбір джерел проводився відповідно до мети та конкретних завдань дослідження.

1.3. Методологія та методи дослідження

У сучасній вітчизняній історичній науці наростає тенденція пошуку нових підходів, концепцій, теорій, у тому числі використання західних моделей (цивілізаційної, глобалістської, історико-соціологічної, емпірицистської та ін.) історіографічної практики. Матеріали з досліджуваного періоду видаються по всьому світу, проте висновки науковців різняться залежно від соціально-культурного місця знаходження автора дослідження та політичних реалій.

У системі світоглядних принципів, якими керувався автор при написанні дослідження, пріоритетом була прихильність до ідеї закономірного та прогресивного історичного розвитку, що визначило використання певної методологічної бази. Застосування наукових підходів, принципів і методів дозволило викласти досліджуваний матеріал у послідовності і логічно завершеній формі та об'єктивно відобразити основні характеристики російської агресії проти України протягом 1917–2024 років.

¹⁰³ Назарук О. Рік на великій Україні. Конспект споминів з української революції. Спогади. Відень, 1920. 345 с.

Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути в сутність явищ і процесів, що вивчаються. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку, тобто застосування історичного підходу до його вивчення. Цей підхід дає змогу дослідити історичні умови формування та стан українсько-російських відносин у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

Останнім часом широкого застосування в історичній науці набуває цивілізаційний підхід, спрямований на дослідження суспільства у всій багатогранності проявів його життя та існування. В основу всіх історичних процесів, що відбуваються, він ставить людину, беручи до уваги її норми поведінки, естетичні та етичні погляди.

Нині набув поширення регіональний підхід до вивчення історії, що дав змогу розглянути поставлену проблему в межах території Української Народної Республіки на початку ХІХ ст. та сучасної території України від 1991 року й до сьогодні, як певного територіального соціуму в історико-культурному контексті з урахуванням його господарської та культурної однорідності.

Методологічною основою роботи стали також комплексний та інтегральний (системний) підходи до дослідження російсько-українських відносин та агресії росії проти України, що проявлялася в утисках українського населення, російсько-українських війнах та, на сьогоднішній день, в повномасштабному наступі путінської росії проти України. Ці підходи вимагають вивчення проблеми на різних рівнях. На першому рівні було визначено політику російської влади до українського народу на початку ХІХ ст. та їх боротьби за автономію; на другому – конкретизовано сучасні відносини між росією та Україною, що характеризуються військовими діями між державами та воєнними злочинами країни-агресора проти мирного населення України та окупацією значної частини українських земель.

Методологія дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності, науковості, системності, комплексності, багатофакторності, діалектики.

Аналіз документів і матеріалів, оцінка подій проводилися на основі таких універсальних методологічних принципів, як принципи історизму і об'єктивності. У межах досліджуваної теми принцип історизму дозволяє вивчити конкретно-історичні обставини, під впливом яких відбувалися російсько-українські воєнні протистояння протягом 1917–2024 рр. Принцип об'єктивності вимагав виявлення факторів та умов, що визначали політику радянської росії та сучасної путінської росії проти української держави.

Принцип науковості передбачає переважання об'єктивного наукового знання над певними тимчасовими кон'юнктурними інтересами тих або інших класів, соціальних груп чи окремих дослідників. Тому для дослідження проблеми обрані ті історичні факти, які дозволяють з найбільшою повнотою розкрити державну політику тодішньої російської влади щодо української держави та сучасних зовнішньополітичних російсько-українських відносин.

На принципах історизму, об'єктивності та науковості ґрунтуються принципи системності та комплексності. Принцип системності орієнтував на розкриття цілісності об'єкту, а принцип комплексності – на виявлення внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків об'єкта дослідження. Автор прагнув дотримання комплексного підходу у вивченні історичних подій 1917–1921 рр. під час російсько-українського протистояння за автономію УНР та у вивченні сучасної російсько-української війни, яка почалася ще у 2014 році і триває дотепер.

Усебічне вивчення російської агресії проти України стало можливим завдяки використанню загальнонаукових, конкретно-історичних, спеціально-історичних і міждисциплінарних методів дослідження.

Серед загальнонаукових методів було виділено логічний, структурно-системний, стадіально-регіональний, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, метод зіставлення. До конкретно-історичних методів віднесено історико-

генетичний та історико-типологічний. До спеціально-історичних – проблемно-хронологічний і синхроністичний. До міждисциплінарних – математично-статистичний метод.

Поетапно простежити взаємозалежність історичних реалій та конкретних відносин між російською та українською владою та допоміг логічний метод. Розглянути історико-сакральний погляд дослідників на російську агресію проти України дозволив структурно-системний метод, який дав можливість розглядати об'єкт з усіма його основними рисами як єдине ціле. Стадіально-регіональний метод дав змогу розкрити причини, шляхи, та наслідки російсько-українських війн в певному часі фрагментарно, обмежуючись конкретною територією.

Метод аналізу допоміг вивчити об'єкт дослідження з різних боків, у зв'язку з чим було здійснено перехід від вивчення цілого до розгляду його частин шляхом абстрагування від зв'язку частин одна з одною. Синтез дав можливість поєднати отримані в результаті аналізу частин об'єктів та їхніх сторін в єдине ціле. Метод індукції привів до певних результатів та висновків через фактичні подання процесів та явищ. Метод дедукції дозволив зробити узагальнення та висновки, засновуючись суто на попередньо наведених доказах. Метод зіставлення за допомогою залучених документальних видань дав можливість перевірити достовірність фактичного матеріалу, узагальнити висновки, які містяться у проаналізованих працях із цієї проблеми.

Метод порівняння та узагальнення дав змогу автору розглянути схожість та відмінність між російською агресією проти України в 1917, 2014 та у 2022 роках. Автор дослідив російсько-українське протистояння у різні часи та дійшов висновку, що спільною сакральною метою радянської росії та сучасної російської держави є знищення України як автономної суверенної держави.

З метою відображення явища в розвитку, автором застосовано хронологічний метод, який дозволив розглянути явища та події в часовій послідовності, а також, відповідно, у русі та зміні.

За допомогою історико-типологічного методу в дослідженні виділено основні аспекти радянського періоду та сучасності щодо питання російської агресії проти України.

Застосування джерелознавчих методів дослідження, таких як методи пошуку, наукової критики і типологічно-видової класифікації джерел, сприяло відтворенню реальних фактів досліджуваного періоду і дозволило врахувати й оптимально використати науковий доробок радянських, зарубіжних і сучасних істориків з питань російської агресії проти України в досліджуваний період.

Зазначені підходи, принципи та методи наукового пізнання дозволяють опанувати наявну літературу з проблеми, вивчити джерела, систематизувати й узагальнити отриману інформацію, найбільш адекватно відобразити процеси історичної сутності, що дає можливість уникнути під час дослідження суб'єктивних оцінок, залишитися на об'єктивно-науковій точці зору та забезпечує наукову достовірність результатів дослідження.

Отже, використання сукупності загальнонаукових, конкретно-історичних, спеціально-історичних, джерелознавчих та міждисциплінарних методів пізнання створює належні умови для досягнення поставленої мети. Застосовані теоретико-методологічні принципи та використані методи дали змогу провести дослідження неупереджено, системно і комплексно, висвітлити визначені аспекти проблеми у взаємозв'язку з процесами та подіями, що відбувалися на території України в досліджуваний період, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку історії та політики всього українського суспільства. У цілому комплексне застосування вказаних методів наукового дослідження дало можливість проаналізувати проблеми російської агресії проти України в 1917–2024 рр.

РОЗДІЛ 2

ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.: ПРОТИСТОЯННЯ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ

Історичний досвід протистоянь та війн країн-сусідів показав, що братерство між суміжними країнами майже неможливе: кожна сторона проявляє своє бажання володіти землями та багатством сусіда. Стосунки між Україною та росією не є винятком. За сотні років відносин, держави воювали приблизно 30 разів, беручи відлік з княжої доби та, сподіваємось, закінчуючи сучасною російсько-українською війною¹⁰⁴.

Перші сутички між російською та українською держава почалися ще за часів Київської Русі за право володіти Києвом. У період боротьби Великого князівства Литовського, до складу якого входили українські землі, та Московського царства налічувалося 8 конфліктів. Не припинялася військова агресія й у період Козацької держави та за часів України у складі російської імперії¹⁰⁵.

Велику роль у російсько-українських протистояннях відіграє вплив ментальності та сприйняття подій кожною зі сторін конфлікту, оскільки між народами росії та України існують певні культурні, історичні та політичні відмінності.

Ментальність представляє собою одну з основних духовних і соціально-психологічних характеристик як окремої особистості, так і цілого народу. Термін «ментальність» вказує на стійкі структури глибокого рівня у колективній та індивідуальній свідомості та підсвідомості. Ці структури визначають тенденції, нахили та цінності людей, відображаючи національний характер, загально визнані орієнтири й суспільну психологію. Ментальність визначає щось загальне, що становить основу як свідомого, так і

¹⁰⁴ Історія стосунків України та Росії це історія постійної боротьби тривалістю у 8 століть. Військовий навігатор України. Стаття від 30.06.2018. URL: <https://web.archive.org/web/20180709123419/http://milnavigator.com.ua/archives/18369>

¹⁰⁵ Там само.

підсвідомого, раціонального та емоційного. Це глибинне джерело, з якого виникають мислення, ідеологія, віра, а також почуття та емоції¹⁰⁶.

Ментальність нації представляє собою її спосіб сприйняття світу, усвідомлення себе в контексті навколишнього, і, слід зазначити, що вона є своєрідною «душею народу». Українська ментальність визначається конкретним баченням світу українським народом, і це великою мірою впливає на його вибір у власній історичній долі¹⁰⁷.

Варто зауважити, що серед українців переважає значна кількість людей, ментальна ідентичність яких наразі перебуває на етапі трансформації. Незважаючи на те, що Україна вже 33 роки є незалежною, більшість населення відчуває себе людьми з радянською ментальністю. Таке відчуття приналежності до Радянського Союзу значно впливає на свідомість більшої частини українців¹⁰⁸.

Серед основних характеристик радянської ментальності варто виділити наступні: пасивність (відсутність бажання самостійно покращувати своє життя, замість цього виявляючи формальну активність для вигляду); комплекс меншовартості (відчуття власної невдачі через відсутність певних знань, вмінь та професійних навиків); необґрунтована амбіційність та грубість; патерналізм (перекладання рішення своїх проблем на державу); безпорадність (сподівання на зовнішнє вирішення проблем)¹⁰⁹.

Важливою ознакою української ментальності є її проявлення на регіональному рівні. Тому, слід виділити західноукраїнську, східноукраїнську та південноукраїнську ментальність, яка відрізняється між собою рівнем приналежності громадян до України. Наприклад, на Сході

¹⁰⁶ Котляр Ю. Соловійова А. Українська ментальність в умовах суспільних трансформацій (1991-2014 рр.). Rozdroża. Europa Środkowa i Wschodnia w refleksjach humanistów. Częstochowa–Humań–Poznań, 2016. Т. III. Р. 123.

¹⁰⁷ Храмова В. До проблеми української ментальності. Українська душа. Київ, 1992. С. 3

¹⁰⁸ Котляр Ю. Соловійова А. Українська ментальність в умовах суспільних трансформацій (1991-2014 рр.) Р. 124.

¹⁰⁹ Результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного в рамках проекту «Започаткування національного діалогу в Україні». 2015. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/national_dialogue/poll_for_regions/00_survey_ukraine_u_a.pdf

України 5% громадян вважає себе громадянами ЄСРР, а менше 1 відсотка – громадянами росії, чого, натомість, не відслідковується на Заході України¹¹⁰.

Таким чином, відмінності регіональної ментальності українців спонукають до розбіжностей і у політичній сфері, що активно застосовується політиками у боротьбі за владу¹¹¹.

Українська ментальність, яка закріплена у традиціях та мові, певним чином впливає на характер українського народу через вікові імпульси, визначаючи такі його особливості як відчуття гармонії, обережний підхід до рішень, працьовитість, миролюбство, ліричне бачення життя, гумор, почуття власної гідності та індивідуальність¹¹².

Українська ментальність глибоко пронизана землеробством, яке завжди було ключовою справою для українців, формуючи їх світогляд, культурні цінності і соціальну структуру. Усі аспекти життя українців, включаючи працю, традиції, культуру і мову, відповідають природному циклу і сільськогосподарському календарю, ідеально вписуючись у ландшафт території. Також суттєву роль у формуванні української ментальності відіграла релігія¹¹³.

Російська ментальність історично формувалася під впливом різних факторів, включаючи централізований підхід до управління та імперську політику, яка акцентувалася на експансії та контролі над іншими територіями. На відміну від українців, землеробство не є пріоритетом у російській ментальності, що відображається у їхній політиці стосовно українських земель, де головними мотивами можуть бути стратегічні, економічні або політичні інтереси, а не розвиток сільського господарства.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ *Побочний І.* Менталітет українського суспільства: витоки та сучасний стан // Вісник СевДТУ. Політологія. Випуск 91. 2008. С. 40.

¹¹² *Котляр Ю.В.* Українська ментальність у контексті ведичного пізнання. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т.120. Вип. 107. Історія. Миколаїв: ЧДУ імені П.Могили, 2010. С. 94

¹¹³ Там само. С. 92.

Однак, росіяни часто виявляють агресивні територіальні претензії до українських земель¹¹⁴.

Однією з ключових характеристик російського менталітету є колективізм, що включає в себе залученість індивіда до справ і інтересів колективу, співпрацю, пригнічення особистих амбіцій на користь загального добробуту, відсутність корисливості, байдужість до правових норм та прагнення до моральної правди та рівності. Такий колективізм знищує індивідуальність, породжує рівність та патерналізм, підтримує очікування вирішення власних проблем державою замість власних зусиль, що іноді призводить до месіанізму та нетерпимості до тих, хто думає інакше. Слід додати, що постійним станом більшості російських громадян є бідність. Це пов'язано з недостатньою підтримкою з боку держави та небажанням населення щось змінювати для покращення рівня життя¹¹⁵. Такий підхід є ідентичним до радянської ментальності.

Таким чином, обидві країни мають глибокі історичні та культурні зв'язки, що формувалися протягом багатьох століть, проте інтерпретації однієї і тієї ж історії можуть відрізнятися, що викликає розбіжності в розумінні подій. Слід зазначити, що використання мови є одним із ключових аспектів ідентичності. Тому спроби регулювання мовної політики впливають на сприйняття іншої сторони та викликають обурення в опозиційних групах. З огляду на вищезазначене, бачення самовизначеності та незалежності можуть варіюватися відповідно до ментальності та переконань.

Важливу роль у визначенні ментальностей народів відіграють стереотипи та упередження, які базуються на різницях у культурній ментальності, можуть призвести до непорозумінь і конфліктів. Вони можуть підтримувати певні уявлення та враження про інших. Росія та Україна мають різні релігійні традиції, що може впливати на світогляд та цінності громадян.

¹¹⁴ Росія, Україна та Білорусь як чинники трансформації пострадянського простору. С. 290. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4662/1/Vplyv%20rosiiskykh%20mentalnykh%20osoblyvostei.pdf>

¹¹⁵ Там само. С. 293-294.

Релігійні аспекти можуть стати чинником у конфліктах та об'єднання. Також, на формування національної та етнічної ідентичності можуть впливати історичні події та політичні зміни. Політичні рішення та події, які відбуваються на рівні керівництва, також формують взаємини між народами. Вони можуть впливати на підтримку чи відкидання владних структур.

Значної уваги у протистоянні країн-сусідів з різною ментальністю заслуговує етап боротьби Української Народної Республіки (УНР) з більшовицькою росією у 1917–1922 роках, що має всі ознаки гібридної війни та всіма методами ведення військової зовнішньої політики нагадує війну на Сході України, що почалася у 2014 році, тривала 8 років та переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року.

Таким чином, бачимо, що зміна століть, сучасні технології, розвиток військової справи та міжнародної політики не вплинуло на основну сакральну ціль росії, яка протягом восьми століть веде постійну боротьбу з Українською державою за право володіння українськими територіями.

Найпоширенішим російським імперським міфом стало те, що Україна та росія – мають спільну історію, походження, культуру, мову та релігію. Саме тому, споконвічно український та російський народи називалися братніми. Однак, на сьогоднішній день, Україні доводиться захищати свою незалежність, суверенітет та власну самостійність.

Перша спроба українців збудувати незалежну державу була на початку ХХ століття, однак закінчилася для України трагічною невдачею¹¹⁶.

Українська Народна Республіка, утворена 1917 року стала центром боротьби сусідніх держав – радянської росії, російських білогвардійців та Польщі¹¹⁷.

На початку ХХ століття територія, на якій українці переважали в етнічній більшості становила приблизно 740 тис. кв. км, а кількість

¹¹⁶ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. К., 2007. С. 3. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Kovalchuk_Mykhailo/Viina_z_bilshovytskoiu_Rosiieiu_za_nezalezhnist_1917-1920.pdf

¹¹⁷ Там само. С. 4.

населення становило близько 46 млн чоловік, з яких 32,7 млн були кровними українцями. Україна могла б посідати друге місце в Європі за територією, та п'яте – за кількістю населення. Однак, на політичній карті світу такої країни як Україна – не існувала, а її території були поділені між росією та Австрією¹¹⁸.

Однією з передумов українсько-більшовицької війни та початком національного відродження російської імперії стала лютнева революція 1917 року. Так, 24 лютого 1917 року у Петрограді, що на той час була столицею російської імперії, почався страйк робітників, що налічував близько 200 тисяч осіб. Протягом наступних днів робота на заводах припинилась і страйк робітників став масштабним¹¹⁹.

Події кінця зими у столиці російської імперії своїм перебігом нагадували події в Києві у 2013-2014 році під час Євромайдану. 27 лютого 1917 року проти страйкувальників почали застосовувати зброю, в т. ч. вогнепальну, з'явилися перші поранені та жертви. Тим часом, голова Державної думи звернувся до Миколи II з доповіддю про повний безлад та анархію у Петрограді, на що отримав відповідь: «призупинити роботу Державної думи до квітня 1917 року»¹²⁰.

Натомість, думська рада стримала указ царя, однак не припинили свою роботу повністю – було утворено Тимчасовий комітет, який виконував роль «диктаторської влади» та вирішив взяти владу у свої руки. Тим часом у столиці продовжувалися протести, до яких почали доєднуватися і військові. Почався масовий безлад: повстанці захопили Петропавлівську фортецю, арсенал, звільнили із в'язниць засуджених за політичні злочини¹²¹.

28 лютого 1917 року Тимчасовий комітет Державної думи прибрав владу до своїх рук, було арештовано царських міністрів та призначено нових комісарів для управління міністерствами. Прихильники страйків, військові

¹¹⁸ Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник. К.: Заповіт, 1997. С. 17.

¹¹⁹ Там само. С. 58.

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Там само. С. 59.

полки підтримали революцію. На початку березня Тимчасовий комітет почав вимагати від російського царя зречення престолу на користь свого сина Олексія, регентом якого мав стати менший брат царя. Таким чином, 2 березня 1917 року Микола II відрікся від престолу на користь свого молодшого брата, який наступного дня теж відмовився правити російською імперією. Революція перемогла, а період правління Романових закінчився¹²².

До Києва лист з інформацією про події у Петрограді надійшов 28 лютого. Українська влада не могла повірити в те, що відбулося і звернулась з порадою до військових – що робити в такій ситуації? Армія не дала чіткої відповіді на питання. Таким чином, 4 березня 1917 року було утворено Раду об'єднаних громадських організацій та проведено її перше засідання, за участі навпливовіших діячів у Києві. Пізніше почали створюватися й інші революційні інституції – Ради робітничих депутатів¹²³. У Миколаєві 4 березня пройшла масштабна демонстрація робітничих сил, солдатів та матросів, було звільнено політичних в'язнів та роззброєно місцеву поліцію¹²⁴.

На початок березня 1917 року припадає й утворення керівного органу українського національного руху – Української Центральної Ради (УЦР)¹²⁵. Перший протокол засідання УЦР датується 9 березня 1917 року, а лідерами Ради стали професор М. Грушевський, письменник В. Винниченко та літературознавець С. Єфремов. Заступниками голови УЦР були обрані Д. Дорошенко, Д. Антонович, Ф. Крижанівський. Основною метою діяльності Української Центральної Ради була автономія України у складі російської імперії¹²⁶.

¹²² Нариси історії української революції 1917-1921 років: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К.: Наукова думка, 2011. Кн 1. 2011. С. 89.

¹²³ *Верстюк В. Ф.* Українська Центральна Рада. К.: Заповіт, 1997. С. 63.

¹²⁴ *Котляр Ю., Левченко Л.* Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр. Миколаївщина. Український історичний журнал. К.: Ін-т історії України НАН України, 2019. № 5. С.122–146.

¹²⁵ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. К., 2007. С. 6.

¹²⁶ Там само. С. 6.

3-5 березня 1917 року по всій території України було ліквідовано органи царської адміністрації та призначено нових губернських та повітових комісарів. Встановлення нової влади в російській імперії дало можливості для українців створювати громадські організації, легалізувати роботу політичних партій¹²⁷.

Революційна російська влада підтримала утворені українські організації у Києві, Одесі, Полтаві, Харкові, Чернігові та направив своїх представників до Української Центральної Ради¹²⁸.

Таким чином, у березні 1917 року в українських містах були проведені пореволюційні мітинги, із закликами, що «настав час здійснити сподівання українського народу». Український національно-визвольний рух розростається досить стрімко, вийшовши за межі українських етнічних територій¹²⁹. Центром руху був Київ, де 6 квітня пройшов конгрес, на якому зібралося більше тисячі делегатів, серед яких переважали селяни, солдати, робітники, молодь¹³⁰.

Нова російська влада турбувалася піднесенням настроєм українців, та намагалася пригальмувати національно-визвольний рух, однак Українська Центральна Рада переорієнтувала свою діяльність з культурно-просвітницької на державотворчу акцію та здобула авторитет серед населення України. У червні 1917 року УЦР створила Генеральний Секретаріат як чинний орган виконавчої влади та проголосила автономію України¹³¹.

З метою затвердження складу новоутвореного уряду України та статуту Генерального Секретаріату до Петрограду було направлено делегацію з головою В. Винниченком. Однак, Тимчасовий уряд в Росії видав свою власну

¹²⁷ Нариси історії української революції 1917-1921 років. Кн. 1. 2011. С. 92.

¹²⁸ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали в двох томах. Т. 1. К., 1996. С. 40.

¹²⁹ Нариси історії української революції 1917-1921 років. Кн. 2011. С. 96.

¹³⁰ Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада. С. 84.

¹³¹ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 5.

«Інструкцію Генерального Секретаріату Тимчасового уряду», тим самим обмеживши владу Генерального Секретаріату та його лідерів¹³².

Після повалення Тимчасового уряду в Петрограді в листопаді 1917 року, російська держава фактично припинила своє існування, владу захопили більшовики. Тим часом, Українська Центральна Рада, не визнаючи більшовицький режим, 20 листопада 1917 року утворила на українських етнічних землях Українську Народну Республіку з центром у Києві¹³³. М. Грушевський на засіданні УЦР проголосив III Універсал, що ознаменував відродження української державності на початку XX століття. В цьому Універсалі була прописана програма соціально-економічних та політичних реформ, забезпечення свободи слова, друку, віросповідань, зібрань, мітингів, скасування смертної кари, рівність мов, запровадження демократичних принципів, прийняття нової судової реформи¹³⁴¹³⁵.

Рада народних комісарів Радянської росії визнала право українського народу на національне самовизначення, однак більшовики вороже ставилися до ідеї відродження української державності та звинувачували УЦР у «розколі єдиного революційного фронту», тим самим довівши своє сакральне бажання бачити росію «єдиною і неподільною»¹³⁶.

У першій половині грудня 1917 року УЦР оголосила про об'єднання Південно-Західного та Румунського фронтів в один єдиний Український фронт під владою Української Народної Республіки. Такі дії української влади викликали невдоволення більшовиків¹³⁷.

Одним із основних документів, які стали підставою для початку агресії більшовицької влади проти Української Народної республіки став «Маніфест

¹³² Нариси історії української революції 1917-1921 років. 2011. Кн. 1. С. 104.

¹³³ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали в двох томах. Т. 1. С. 396.

¹³⁴ Там само. С. 401.

¹³⁵ *Котляр Ю., Левченко Л.* Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. Український історичний журнал. К.: Ін-т історії України НАН України, 2019. № 5. С. 125.

¹³⁶ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 8.

¹³⁷ Там само. С. 10.

до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради»¹³⁸ від Раднаркому РРФСР. Документ, підписаний В. Леніним, Й. Сталіним, Л. Троцьким у грудні 1917 року, висував жорсткі ультиматуми українському уряду та вимагав приєднатися до більшовиків та не підтримувати українську армію. Генеральний Секретаріат зазначив, що «неможливо визнавати право на самовизначення народу і одночасно виступати агресією проти цього права»¹³⁹ Українська Центральна Рада відхилила цей ультиматум та відкрито заявила про свою антибільшовицьку позицію, що призвело до війни з радянською росією.

У другій половині грудня 1917 року більшовицькі війська почали наступ на Україну. 22 грудня перші військові загони прибули до Харкова і встановили над ним контроль. Пізніше було проведено Всеукраїнський з'їзд рад, участь в якому взяли більше 200 делегатів із майже третини всіх рад України. 25 грудня 1917 року цим з'їздом було проголошено Україну Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів та визнано її частиною радянської росії. Було встановлено уряд у Харкові – Народний секретаріат та висловлено готовність надати підтримку маріонетковому уряду у боротьбі з Українською Центральною Радою у центрі з Києвом¹⁴⁰.

Таким чином, новостворений Харківський уряд не мав законної влади на території України, ним керували більшовики із Петрограда. Однак, це і було ціллю російських більшовиків – створити ще одну лінію влади в Україні, спонукати їх до протистояння між собою та трактувати агресію більшовиків на українських територіях як внутрішній конфлікт, тобто

¹³⁸ *Ленін В.І.* Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради. Т. 35.

¹³⁹ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали в двох томах. Т. 1. С. 512.

¹⁴⁰ *Бойко О. Д.* Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917–1918. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2011. Т. 8: С. 161.

оправдувати збройну агресію більшовицької росії як громадянську війну в Україні¹⁴¹.

Значну роль у боротьбі з більшовиками відіграв перший український корпус під командуванням генерала П. Скоропадського, що були на той час, основною рушійною військовою силою Української Центральної Ради та налічувалися у кількості майже 20 тисяч офіцерів та військових¹⁴².

Більшовицька армія мала у своєму розпорядженні значні сили: 50 тисяч бійців у червоній армії, 50-70 тисяч вояків у революційних військах на Південно-Західному та Румунському фронтах, а також 70 тисяч чоловік на території Української Центральної Ради в Україні¹⁴³.

Розуміючи, що конфлікт з більшовиками неминучий, військовий міністр Української Народної Республіки Симон Петлюра вдавався у спроби перевести до України проукраїнських військових зі всіх куточків російської імперії та об'єднати їх в єдину армію. Однак, йому цього не вдалося через блокування російської влади – більшовики зайнялися розформуванням українізованих військових частин та репресіями проти командування військом¹⁴⁴.

Українська влада поновила дружні стосунки з крайовим урядом Дону, до якого входили козачі частини. Такі події ще більше загострили відносини між УЦР та більшовиками, тому першим напрямом боротьби більшовики обрали проти козаків на Дону, але УЦР не пропустила через свої території червоногвардійські загони¹⁴⁵. Таким чином, червоні війська несподівано напали на станцію Лозова 26 грудня, а через два дні захопили місто Чугуїв. Почалася найгарячіший період першої російсько-української війни, яка в історії отримала назву «рейкова». Це пов'язано насамперед з тим, що бойові

¹⁴¹ Збройний опір УНР проти російської агресії. Український інститут національної пам'яті. Стаття від 05.12.2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/zbroynny-opir-unr-proty-rosiyskoyi-agresiyi>

¹⁴² Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. К., 2007. С. 9.

¹⁴³ Там само. С. 12.

¹⁴⁴ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. Київ, 2007. С. 10.

¹⁴⁵ Там само. С. 9-10.

дії проходили вздовж залізничних колій і на вузлових залізничних станціях. Червона армія, при цьому, нараховувала 7 тисяч вояк, а військо УЦР мали підтримку 3,5–4 тисяч бійців¹⁴⁶.

Таким чином, у грудні 1917 року більшовики встановили контроль над Павлоградом, Синельниково, Катеринослав. 25 грудня почали загальний наступ на Київ. Українські військові формування були втомленими та деморалізованими і не могли забезпечити УЦР цілковиту обороноздатність, тому українською владою було прийнято рішення про утворення нової добровольчої армії використовуючи «вільне козацтво»¹⁴⁷.

У боях за Катеринослав, близько 1000 вояків Феодосійського полку та значна кількість добровольчих формувань не здалися більшовицькій владі, а рушили до Києва та приєдналися до місцевого «вільного козацтва»¹⁴⁸.

Протягом січня більшовицька влада, борючись з добровольчими українськими формуваннями спромоглися зайняти більшу частину Лівобережної України – Полтаву, Олександрівськ¹⁴⁹.

25 січня 2018 року УЦР прийняла IV Універсал, який проголошував незалежність Української держави. Однак 24-29 січня продовжувалися важкі бої за Бахмач, Конотоп, станцію Крути¹⁵⁰.

Значної уваги заслуговують події 29 січня 1918 року. Військове керівництво УЦР розраховувало, що противник буде наступати на Київ через Полтаву і зосередило там найбільшу кількість війська, однак росіяни пішли «рейковим» шляхом. Саме в цей день на залізничній станції під Крутами відбувся бій між українськими курсантами і студентами Київської військової школи імені Богдана Хмельницького з однієї сторони та червоною армією

¹⁴⁶ Збройний опір УНР проти російської агресії. Український інститут національної пам'яті. Стаття від 05.12.2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/zbroynny-opir-unr-proty-rosiyskoyi-agresiyi>

¹⁴⁷ Нариси історії української революції 1917-1921 років. С. 229.

¹⁴⁸ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1921). Прага, 1942. Т. 1. С. 39.

¹⁴⁹ Збройний опір УНР проти російської агресії. Український інститут національної пам'яті. Стаття від 05.12.2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/zbroynny-opir-unr-proty-rosiyskoyi-agresiyi>

¹⁵⁰ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 17.

М. Муравйова з іншого боку. Українське войовниче формування налічувало до 520 осіб, 16 кулеметів та одну гармату, а росіяни мали перевагу в десятикратному розмірі як в особовому складі так і в наявності артилерії, бронепотягів, зброї тощо. Бій тривав приблизно 6 годин, і в результаті Україна втратила біля 100 молодих вояк, а російська сторона – втричі більше¹⁵¹. В кінці бою, українська армія відступила до Києва та знищила залізничні колії та мости. Варто додати, що під Крутами близько 30 студентів з розвідки потрапили у полон, а пізніше були розстріляні більшовиками¹⁵².

Даний героїчний вчинок відважних бійців допоміг затримати більшовиків на чотири дні, таким чином надавши змогу українській делегації укласти Берестейський мирний договір з країнами Четвертного союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією)¹⁵³. Згідно договору, Українська Народна Республіка була визнана самостійною державою, а війська отримали підтримку з боку німецької та австро-угорської армії у спротиві з більшовицькою владою.

Слід зазначити, що у 2019 році на основі реальних подій на екранах з'явилася стрічка Олександра Шапарєва «Крути 1918»¹⁵⁴.

Отже, до кінця січня 1918 року Лівобережна Україна була повністю окупована більшовицькими військами. Місцеві прихильники більшовицького режиму захопили владу у Південній Україні: в Одесі 27-29 січня, 28 січня в Єлисаветграді і Миколаєві, 31 січня – в Херсоні. Фактично, влада УНР розповсюджувалася лише у Києві та на Правобережжі України. 29 січня 1918 року у столиці УНР спалахнуло більшовицьке повстання, внаслідок

¹⁵¹ *Погребна А.* Бій під Крутами: героїчний вчинок чи трагедія. Суспільне Культура. 29.01.2023. URL: <https://suspilne.media/culture/100523-bij-pid-krutami-geroicnij-vcinok-ci-tragedia-poasnue-istorik/>

¹⁵² Бій під Крутами: п'ять важливих фактів. BBC News. 29.01.2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55853090>

¹⁵³ *Погребна А.* Бій під Крутами: героїчний вчинок чи трагедія. Суспільне Культура. 29.01.2023.

¹⁵⁴ Телеканал 1+1 (23 грудня 2023 року). Крути 2018. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=e3W7UQn8f0g>

якого 9 лютого УЦР та уряд УНР покинули Київ, що дало змогу російсько-більшовицьким формуванням безперешкодно зайти у столицю¹⁵⁵.

Таким чином, перша російсько-українська війна 1917-1918 рр. закінчилася окупацією України більшовиками. Слід додати, що воєнна політика червоноармійців характеризувалася масовими пограбуваннями цивільного населення, стратою, спаленням сіл за опір владі чи невиконання плану робіт зі збору зерна, засланням до таборів. Тобто, більшовицька влада застосовувала терористичні методи управління на окупованих територіях, що досить схожа на політику сучасної російської влади у російсько-українській війні 2014-2024 (ще триває).

Після підписання Брестського договору 9 лютого 1918 року та відступу українських військ з Києва, українська влада 12 лютого звернулася до Німеччини та Австро-Угорщини за допомогою у військовій боротьбі проти агресії більшовицької росії¹⁵⁶.

Таким чином, 8 лютого 1918 року німецькі війська за підтримки солдат із Австро-Угорщини почали наступ на територію України у південному та східному напрямках. Загальна кількість вояків налічувала 450 тисяч. До кінця квітня 1918 року об'єднаній армії вдалось звільнити територію України від більшовицької влади та встановити там німецько-австро-угорський контроль. У березні до Києва повернулась Українська Центральна Рада. Населення України, пройшовши через жорстокий окупаційний режим більшовиків та безлад і злочини, вчинені червоною армією Муравйова, були психологічно втомлені і не розуміли, що їм чекати від австрійців та німців. УЦР заявляла народові, що прийдешні західні війська на території України – то лише для захисту від більшовиків, вони є дружніми для України та не мають ворожих намірів. УЦР було знову проголошено незмінну політику України, відповідно до III та IV Універсалів¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 18-19.

¹⁵⁶ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 135.

¹⁵⁷ Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада. С. 245.

Більшовицька армія, відступаючи з України вивозила все, що можна було взяти з собою – майно, коштовності, продовольство, промислове обладнання із заводів, тисячі вагонів тощо. Найбільше більшовики «евакуювали» з України хліба. В. Ленін, у телеграфуванні до Г. Орджонікідзе говорив про «негайну евакуацію хлібу і металів на схід», як основне завдання радянської влади на території України¹⁵⁸.

3 березня 1918 року росія уклала мирну угоду з Українською Народною Республікою. 7 березня В. Антонов-Овсієнко був призначений головнокомандуючим більшовицькими військами в Україні. Ленін ліквідував усі самопроголошені «радянські республіки» задля підготовки єдиного фронту для боротьби з німецько-українськими військами¹⁵⁹.

Так, навесні 1918 року німецькі війська та Запорізька бригада армії УНР рушили на Лівобережжя, австро-угорські війська та полк Січових Стрільців – на Південну Україну. До успішних наступальних операцій доєдналися і добровольчі формування Вільного козацтва, отаманом якого був гетьман П. Скоропадський¹⁶⁰. Наприкінці квітня вдалося звільнити Крим, Донбас. Більшовицька армія була відтиснута до території росії. Народний Секретаріат, створений у Харкові саморозпустився, а головнокомандувач В. Антонов-Овсієнко припинив бойові дії проти українських та австро-німецьких військ. Незважаючи на ці події, 29-30 квітня 1918 року, за підтримки Німеччини та Австро-Угорщини, які хотіли бачити тверду владу в Україні, стався державний переворот – Українська Центральна Рада була розігнана, а владу отримав П. Скоропадський¹⁶¹.

¹⁵⁸ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 24.

¹⁵⁹ Там само. С. 25-26.

¹⁶⁰ Українська революція і державність (1917–1921 рр.): наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; вступ. ст. В. Капелюшного ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська ; бібліогр. ред. Л. С. Новосолової. Київ : НБУВ, 2018. 817 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_revoliutsiia_i_derzhavnist_19171921_rr_Naukovo-bibliohrafichne_vydannia.pdf

¹⁶¹ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 28.

За часів правління П. Скоропадського в Україні не було спокою: гетьманський уряд не спішив проводити аграрну реформу, чим викликав масове невдоволення серед селянства, звичайні робітники були недоброчливі по відношенню до буржуазної проросійської політики прийдешнього гетьмана та його оточення¹⁶².

Після завершення Першої світової війни, австро-угорські та німецькі війська покинули територію України, тим самим залишивши гетьманський режим без захисту. Скориставшись беззахисністю діючої української влади, невдоволені бездіяльністю уряду Скоропадського представники опозиції та військових формувань Січових стрільців почали організовувати збройне повстання проти гетьманату, головною метою якого стало відновлення Української Народної Республіки. Протестувальниками було утворено Директорію, членами якої стали В. Винниченко, С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко, О. Андрієвський. Основною військовою силою став Окремий загін Січових стрільців, місце базування яких було м. Біла Церква¹⁶³.

Слід додати, що на початку листопада 1918 року Австро-Угорська імперія розпалася, внаслідок чого утворилася Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), на чолі з К. Левицьким¹⁶⁴. 13 листопада 1918 року було прийнято так звану Конституцію ЗУНР «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської імперії». Територія ЗУНР обіймала етнічні землі Східної Галичини, Буковини та Закарпаття, населення яких налічувало близько 6 мільйонів осіб. Було затверджено державні символи ЗУНР: герб – тризуб, блакитно-жовтий прапор та печатку. Було утворено регулярне військо – Українську Галицьку армію, адміністрацію, організацію судочинства, державну мову, шкільництво, громадянство, сейм ЗУНР, проведено аграрну реформу¹⁶⁵.

¹⁶² Там само. С. 29.

¹⁶³ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 138.

¹⁶⁴ Там само. С. 142.

¹⁶⁵ Литвин М.Р., Рубльов О.С. Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР). Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН

14 листопада 1918 року П. Скоропадський оголосив про федерацію з більшовицькою росією та утворив новий уряд з проросійською орієнтацією. У відповідь Симон Петлюра виступив із закликом до народу щодо повалення гетьманату. Директорія УНР визнала гетьманський режим незаконним. Проти Скоропадського повстали більшість українських військових частин¹⁶⁶. 18 листопада 1918 року загін Січових стрільців розбив гетьманську армію та через місяць разом з військами Директорії УНР увійшли до Києва. Гетьман П. Скоропадський втік, а в Україні відродила своє існування Українська Народна Республіка¹⁶⁷.

Таким чином, у листопаді 1918 року більшовицька росія, відмовившись від зобов'язань по Берестейському мирному договору, почала повторний наступ на відроджену Українську Народну Республіку¹⁶⁸. Наприкінці листопада 1918 року російські війська організували просування на територію України, під керівництвом В. Антонова-Овсієнка¹⁶⁹.

Першим напрямом стала Бессарабія. Політики УНР не спромоглися захистити Кримський півострів і тому він був втрачений на користь росії¹⁷⁰.

У середині грудня 1918 року війська росії просунулися з курського напрямку, захопили Білгород, а на початку січня 1919 року – Харків та Чернігівщину¹⁷¹.

Схвильована подіями, Директорія УНР 16 січня 1919 року оголосила війну радянській росії. Армія Української Народної Республіки у цей час була сформована у кількості 100 тис. вояк, проте настрої армії та військова дисциплінованість були на низькому рівні. Таким чином, більшовицькі

України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=ZUNR>

¹⁶⁶ *Мироненко О.* Крах маріократії П. Скоропадського. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал. К.: Генеза, 1997. С. 258.

¹⁶⁷ *Стефанів З.* Українські Збройні сили 1917-1921 рр. Ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Бібліотека «Українського комбатанта», 1947. С. 102. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9714/file.pdf>

¹⁶⁸ Нариси історії української революції 1917-1921 років. С. 336.

¹⁶⁹ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 33.

¹⁷⁰ Нариси історії української революції 1917-1921 років. С. 337.

¹⁷¹ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 34.

війська у кількості 16 тисяч бійців змогли до кінця січня повністю захопити Лівобережжя, повторюючи успіх минулого року. На початку лютого 1919 року армія червоних без супротиву увійшла до Києва, який на той час залишився майже без захисту¹⁷².

Після втрати Києва, УНР контролював лише Правобережну Україну. Керівництво Директорії звернулося до Антанти за допомогою, однак виявилось, що в цей самий час десант французів висадився в Одесі з метою боротьби з більшовицькою росією, але не в союзі з УНР, а об'єднавшись з білогвардійцями – російські війська з антибільшовицькою позицією¹⁷³.

В результаті таких подій, Делегація УНР у Фастові підписали договір про об'єднання Західно-Української Народної Республіки та Української Народної Республіки. Таким чином, 22 січня 1919 року було проголошено Акт злуки ЗУНР та УНР. Західно-Українська Народна Республіка стала називатися Західною областю Української Народної Республіки¹⁷⁴.

Варто зауважити, що у лютому 1919 року після підписання Берестейського миру радянська росія пішла на перемир'я з українським урядом. Однак, вже через 10 місяців Червона армія, без оголошення війни, почала новий наступ на Україну. Українська армія, опинившись в оточенні більшовиків змушена була припинити військову протидію, однак продовжила боротися партизанським способом¹⁷⁵.

Таким чином, у лютому 1919 року більшовики почали наступ на Київ, прагнучи знищити армію УНР. Керівництво Галичини було розчароване урядом УНР та засумнівалися у їх здатності захистити ЗУНР від Польщі. У

¹⁷² Там само. С 35.

¹⁷³ *Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 142.

¹⁷⁴ *Литвин М.Р., Рубльов О.С.* Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР). URL: <http://www.history.org.ua/?termin=ZUNR>

¹⁷⁵ *Удовиченко О.* Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. Вінніпег, 1954.

результаті, Галичина не надіслала своє військо на допомогу у боротьбі Директорії з більшовицькою росією¹⁷⁶.

Березень 1919 року виявився для УНР критичним. Червоноармійці контратакували Східний фронт УНР на Поділлі та встановивши контроль над залізничною станцією Жмеринка, відрізали південний фронт армії УНР, до якого входили Запорізький корпус, Південно-Східна група, військо Східного фронту. Атаки корпусу Січових стрільців з метою відбити Бердичів – не принесли успіху. У квітні 1919 року більшовицькі війська захопили Коростень, Житомир, Новоград-Волинський, зайняли Поділля. Армія УНР відступила на Волинь¹⁷⁷.

На території окупованої більшовиками Центральної України розгорнувся селянський повстансько-партизанський рух. Однією з основних причин повстань, була неготовність більшовиків вирішити селянське аграрне питання. Селяни не могли отримати землю, що спровокувало повстанський рух¹⁷⁸.

Селянські заворушення спалахнули майже по всій Україні. Повстанські загони, під командуванням отамана Зеленого у кількості 8-10 тисяч бійців у квітні 1919 року змогли вигнати окупантів з Києва. До протестувальників доєдналися і робітники заводів. Однак, наприкінці квітня армія червоних перейшла у контрнаступ та направлялася назад на столицю, спалюючи за собою цілі села та застосовуючи терор проти всіх селян, у відповідь на повстання. Незважаючи на рішення повстанського командування щодо розпуску загонів, повстанський рух ширився Україною. За підтримки уряду УНР, було організовано 328 збройних повстань проти більшовиків. Як наслідок, на боротьбу з виступами повстанців було кинута армію В. Антонова-Овсієнка, що нараховувала 21 тисячу бійців¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Мірчук П. Українсько-московська війна 1917-1919. Торонто: Ліга Визволення України. Політична бібліотека. 1957. Ч. 11. С. 78.

¹⁷⁷ Там само. С. 38.

¹⁷⁸ Котляр Ю.В. Селянські повстання на Миколаївщині у 1918–1921 рр.: передумови, характер, спрямування. Краєзнавство. 2018. № 1. С. 46.

¹⁷⁹ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 41.

На початку червня 1919 року військо УНР реорганізувалося та атакували Червону армію на Поділлі, на чолі з полковником В. Тютюнником. На допомогу армії УНР у липні надійшло 50-тисячне Галицьке військо, що відразу включилося у боротьбу з більшовиками. Влітку 1919 року масштаб селянського опору зростав, у червоноармійців не було мотивації боротися з повстанцями. Більшовицька влада, послаблена внутрішніми повстаннями, була змушена здатися¹⁸⁰.

У серпні 1919 року армія УНР спільно з Галицькою армією здобули Київ, однак ненадовго. Білогвардійська антибільшовицька армія, зайнявши Лівобережжя та частину Південної України, захопили Київ. На окупованих територіях білогвардійцями почалося переслідування української мови, проводилися репресивні заходи проти проукраїнської інтелігенції¹⁸¹. Українська армія не вступала в боротьбу з білогвардійцями, оскільки у них спільний ворог. Боротьба з більшовиками тривала до вересня 1919 року, потім на українсько-радянському фронті запанувало затишшя. У цей час білогвардійці готувалися наступати на Москву¹⁸².

24 вересня 1919 року Директорія УНР офіційно оголосила війну білогвардійцям. Жорстокі бої на українсько-білогвардійському фронті тривали впродовж жовтня. Армія УНР терпіла невдачі, які були пов'язані з недостатньою поставкою зброї, амуніції, медичних засобів, продовольства, поширювалася епідемія тифу. Командування Галицької армії направила наприкінці жовтня 1919 року листа білогвардійцям з проханням перейти на їх бік. Таким чином, угода про співпрацю представників галицького війська та білогвардійців була підписана у першій половині листопада 1919 року. Зрада диктатора ЗУНР Є. Патрушевича стала фатальною для Української Народної Республіки – у грудні 1919 року армія УНР опинилася у «трикутнику смерті», оточеному білогвардійцями, більшовиками та польським військом.

¹⁸⁰ *Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 149.

¹⁸¹ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 46.

¹⁸² *Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 150.

Тоді, командування УНР прийняло рішення перейти до партизанських методів боротьби та назначити керівником генерала М. Омеляновича-Павленка. Тобто, опинившись у майже безвихідному становищі, без головного отамана війська (С.Петлюра виїхав до Варшави), Українська Народна Республіка не склала зброю, а продовжила боротьбу з ворогом за свою незалежність¹⁸³.

На початку грудня 1919 року армія білих відступила на південь росії та до Криму, а на залишені території прийшли радянські війська. До України було введено 70 тисяч військових червоної армії, які повинні були забезпечити радянізацію України. В цей час армія УНР, вийшовши із оточення, направились у Перший Зимовий похід, об'єднавшись із повстансько-партизанськими загонами. Боротьба української армії з білогвардійцями та більшовиками тривала до квітня 1920 року¹⁸⁴.

Наприкінці квітня 1920 року було підписано угоду між делегацією УНР та Варшавою, відповідно до якої було визнано анексію Галичини та Західної Волині Польщею та незалежність Української Народної Республіки. Польський уряд пообіцяв надати військову допомогу українцям для боротьби з більшовицькою армією. На думку польської влади, Польща може знаходитися в повній безпеці тільки тоді, коли між нею та росією буде існувати незалежна держава, тобто України¹⁸⁵.

25 квітня 1920 року польська армія почала похід на окуповані радянською росією українські території. Основне гасло наступальної операції було «За нашу і вашу свободу!». У союзі з УНР полякам вдалося завдати червоній армії тяжких поразок. Галицькі військові, які воювали на боці більшовиків теж були розбиті, частина з них потрапила у полон. 7 травня 1920 року було визволено Київ. Перший Зимовий похід УНР завершився¹⁸⁶.

¹⁸³ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 50.

¹⁸⁴ Там само. С. 56.

¹⁸⁵ Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 158.

¹⁸⁶ Там само. С. 159.

Закріпившись у столиці, армія УНР почала мобілізуватися, створювалися військові формування та боєздатні загони. Польські війська повернулись на свої території.

Відчувши беззахисність Української держави, радянська армія у червні 1920 року знову прорвала фронт та увійшла у Київ. Тим часом впродовж літа по всій Україні ширився повстансько-партизанський рух¹⁸⁷ – в його лавах нараховувалося близько 50 тисяч чоловік¹⁸⁸.

У вересні 1920 українська армія почала загальний наступ на більшовиків. Було звільнено частину населених пунктів, однак 18 жовтня 1920 року Польща уклала з більшовиками мирну угоду. Армія УНР припинила свої наступальні операції та до середини листопада відступила до Галичини¹⁸⁹. Таким чином друга війна України проти більшовицької росії завершилась поразкою УНР.

Українські війська на території Польщі були роззброєні, однак антибільшовицький повстанський рух в Україні дедалі розгортався. Було створено Повстансько-Партизанський штаб на чолі з Ю. Тютюнником. До серпня 1921 року повстанськими загонами розроблялася план-схема всеукраїнського повстання. Проте, польське командування ніяк не могло домовитися з українським повстансько-партизанським рухом про точну дату початку наступу на більшовиків. Тим часом, коли каральний апарат червоної армії придушував повстання в Україні, армія УНР нарешті вирушила в Другий похід проти більшовиків¹⁹⁰. На початку листопада до України зайшли Бессарабська та Волинська групи УНР. Обидві сили були розбиті радянською росією. Загін вцілілих бійців під командуванням Ю. Тютюнника рушив до українсько-польського кордону.

¹⁸⁷ *Котляр Ю.В.* Виступи представників національних меншин в типології селянського повстанського руху на Півдні України. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Випуск 17. К.: Інститут історії України НАН України, 2007. С. 199-202.

¹⁸⁸ *Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. С. 163.

¹⁸⁹ *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. С. 64.

¹⁹⁰ Там само. С. 67.

Проте, трагічна загибель українських воїнів армії Української народної республіки в селі Базар під час Другого зимового походу армії УНР сколихнула всю Україну¹⁹¹. 22 листопада 1921 року згідно Постанови про розстріл, більшовиками було розстріляно 359 полонених добровольців та старшин армії УНР. Дану Постанову про розстріл опублікував Дмитро Герчанівський у своїй книзі «Вигнати окупанта», яка була видана у Мюнхені у 1963 році¹⁹². Бійці загинули героїчно, під спів національного гімну Української держави, не перейшовши на бік противника¹⁹³. Ця подія стала ключовою та кінцевою у боротьбі армії Української Народної Республіки за українську державність¹⁹⁴.

Після української революції 1917 року багато українських істориків, політологів, журналістів, письменників та активістів змушені були емігрувати в інші країни, щоб не бути ув'язненими або страченими за проукраїнську позицію.

Слід звернути увагу на те, що воєнна агресія росії проти України на початку ХХ століття вирізнялася тим, що перед наступом, російський уряд майже у всіх протистояннях, офіційно сповіщав Україну про майбутній наступ, тим самим оголосивши війну, натомість у протистояннях з іншими країнами (Білорусь, Кавказ, країни Балтики), росія оминала слово «війна» та нападала під наглядом допомоги у придушенні внутрішнього громадянського повстання всередині цих країн¹⁹⁵.

Отже, Українська революція, що відбулася у період з 1917 по 1921 роки, визначилася як ключовий етап на шляху до незалежності та

¹⁹¹ Базар 1921-1931. Каліш: Бібліотека Українського Воєнно-Історичного Товариства. 1932. Ч. 2. 171 с.

¹⁹² Герчанівський Д. Вигнати окупантів. Видання Крайової Управи Братства кол. Вояків І-ої Української Дивізії УНА в Німеччині. Сканування Юрія Юзича. Мюнхен, 1963. 143 с.

¹⁹³ Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність. С. 68

¹⁹⁴ Герчанівський Д. Вигнати окупантів. Видання Крайової Управи Братства кол. Вояків І-ої Української Дивізії УНА в Німеччині. С. 121-122.

¹⁹⁵ Стахів М.І. «Звідки взялася советська влада в Україні і хто її будував?: Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною (з використанням дипломатичних нот і інших малозначних більшовицьких матеріалів)». Українська вільна громада в Америці. Науково-політична бібліотека. Нью-Йорк, 1955. Ч. 16-17. 105 с.

відновлення української державності в 1991 році. Ці події сформували важливу парадигму для українського суспільства, сприяли процесу становлення сучасної політичної нації та відродженню традицій державності¹⁹⁶.

Головною метою росії є знищення України, як держави, окупація історичних територій Русі та об'єднання всіх земель в російську імперію¹⁹⁷.

Таким чином, протягом багатьох століть основним напрямом російсько-українських відносин був і залишається на сьогоднішній день – постійна агресія москви проти київської влади та сакральне бажання російського режиму володіти українськими територіями.

¹⁹⁶ Бевз Т. «Українська революція» у науковому дискурсі: суперечності оцінок і висновків. Наукові записки. ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Випуск 5-6(91-92). 2018. С. 77.

¹⁹⁷ Еннлбом, Е. Червоний голод. Війна Сталіна проти України. Електронна бібліотека RoyalLib, 2018. URL: <https://cutt.ly/SZytn73>

РОЗДІЛ 3

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022–2023 рр.:

САКРАЛЬНІСТЬ ПОДІЇ

Отримавши незалежність та повноправне членство у міжнародному співтоваристві, Україна опинилась в центрі потенційної боротьби між двома найбільш ворогуючими сторонами – російською федерацією з одного боку та Сполученими Штатами Америки і Європою з іншого.

Збройна агресія росії проти України визнається усім світом як неприховане бажання російської федерації захопити території незалежної суверенної держави, при цьому порушуючи міжнародні норм та принципи¹⁹⁸.

Крім того, дане протистояння носить сакральний характер.

Поняття «сакральність» слід визначити, як особливий статус чи значення, яке може надаватися певній особі, предмету, місцю або події в рамках певної релігійної, культурної або соціальної системи. Щось «сакральне» може бути сповненим святості, священності або ж набути надзвичайно важливого духовного значення, що дає змогу відокремити його від чогось звичайного та буденного¹⁹⁹.

«Сакральність» в контексті історичних подій відображається в тих подіях, які мають велике значення для формування ідентичності, культурного спадку або релігійних вірувань, можуть розглядатися як особливо важливі, святі або священні для певної культури, нації або спільноти. Слід додати, що у боротьбі народів та країн «сакральне» може означати певні події, символи або ідеї, які вважаються особливо важливими, святими або непорушними для кожної зі сторін. Частіше всього, серед таких сакральних подій

¹⁹⁸ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. «Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 188.

¹⁹⁹ Котляр Ю.В. Сакральна історія – наука про духовність. Наукові праці: науково-методичний журнал. Випуск 298. Т. 310. Історія. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2018. С. 81-84.

виокремлюють національні героїчні подвиги, міфи про заснування народу, важливі перемоги або поразки в історичних битвах, символічні території або пам'ятні місця, які відіграють ключову роль у формуванні національної свідомості та ідентичності. Тобто, для кожної нації це може мати велике значення, яке впливає на його культурні та соціальні переконання²⁰⁰.

Таким чином, прагнення росії до збереження своєї геополітичної впливовості та контролю над ключовими регіонами України має для російського керівництва символічне значення як підтримка націоналістичних та імперських ідеалів, що мають важливе місце в російській ідентичності.

Варто додати, що напад росії на Україну 24 лютого 2022 року є не першою спробою російської федерації знищити нашу країну шляхом повномасштабного вторгнення військових сил, ліквідувати її суверенітет та незалежність. Демілітаризація та денацифікація України, об'єднання російськомовного народу і, таким чином, знищення суверенної України – є сакральною метою рф, починаючи від існування московського царства та до нинішньої путінської росії²⁰¹.

Сучасна російсько-українська війна тривала ще з 2014 року під виглядом «гібридної війни»²⁰².

Слід зазначити, що нападу росії на Україну у 2014 році передували національно-патріотичні протестні акції українського народу на підтримку європейського майбутнього для України та відставки проросійського уряду та президента (на той час прем'єр-міністра України М. Азарова та президента В. Януковича). Люди виходили на мітинги та вимагали від уряду підписати «Угоду про асоціацію України та Європейського Союзу»²⁰³. Для російської

²⁰⁰ Там само.

²⁰¹ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. «Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 189.

²⁰² Сегеда С.П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. Воєнна історія. Наука і оборона. 2019. № 1. С. 31.

²⁰³ Револуція Гідності та війна росії проти України: причини та наслідки. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Круглий стіл. 24.02.2023. URL:

федерації законодавче закріплення курсу України на Європу було не вигідним, адже тоді росія втрачає контроль над Україною, яка в свою чергу отримує економічну, політичну та військову підтримку від Європейського Союзу²⁰⁴.

Протести та мітинги українців у 2014 році, які дістали назву Євромайдан, були приводом для росії, щоб розпочати агресивну політику по відношенню до України. Таким чином, путінський режим прийняв рішення про початок війни з Україною, а вже наприкінці лютого 2014 року російські війська вторглися на територію України – було окуповано Кримський півострів, частину східних областей України та утворено псевдореспубліки – Донецька народна республіка та Луганська народна республіка²⁰⁵²⁰⁶.

Реакцією Європейського Союзу стало підписання президентом П. Порошенком та ратифікація «Угоди про асоціацію з ЄС»²⁰⁷, яка дала змогу перейти до політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС.

Російська агресія, яка на той час тривала вже 8 років, переросла у повномасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року – почалися масовані ракетно-бомбові удари по території України, а російські війська вторглися до українських міст на кордоні з росією та Білоруссю²⁰⁸.

Одну з причин повномасштабного вторгнення, у своєму інтерв'ю назвав колишній голова великобританського уряду Б. Джонсон. Він заявляв, що «НАТО довгий час наголошував на тому, що готовий прийняти до свого альянсу як Україну, так і інші країни, з-поміж колишніх радянських республік, однак постійно відтягував процес прийняття цих країн до альянсу. Таким чином, НАТО побоювалося реакції росії на розширення альянсу на

<https://law.lnu.edu.ua/news/vidbuvsia-kruhlyy-stil-na-temu-revoliutsiia-hidnosti-ta-viyna-rosii-proty-ukrainy-prychyny-ta-naslidky>

²⁰⁴ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. С. 189.

²⁰⁵ Там само. С. 190.

²⁰⁶ Сегеда С.П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 31.

²⁰⁷ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Брюссель, 21.03.2014. (Остання редакція 25.10.2022). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text

²⁰⁸ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. С. 188–190.

Схід, чим росіяни і скористалися. Путін відчув, що Україна беззахисна і напав на Україну»²⁰⁹. Варто додати, що сучасна російсько-українська війна стала наймасштабнішою у Європі після Другої світової війни.

Політолог Д. Тренін у своїй статті, писав, що після розпаду Радянського Союзу і до 1994 року російські війська скоротились з п'яти мільйонів до 1 мільйона особового складу, витрати москви на оборону впали з 246 мільярдів доларів у 1988 році до 14 млрд. дол. у 1994 році. Таким чином, росія вивела значну частину своїх військ з Афганістану, Німеччини, Монголії та Східної Європи. Зрозумівши, що членство росії в НАТО не обговорюється, москва протестувала проти розширення НАТО на Схід, погрожуючи ядерною зброєю – головним гарантом безпеки та суверенітету росії. Починаючи з 2008 року президент російської федерації в. путін почав проводити військові реформи та масово збільшувати витрати на оборону та модернізацію армії, ктивно готуючись до збройної агресії. Завдяки такій підготовці, росія у 2014 році змогла дуже швидко окупувати Крим, розпочала «гібридну» війну на сході України та надала зброю, розвідку й командно-контрольну підтримку проросійським сепаратистам на території українського Донбасу, тим самим, провокуючи українську владу на відповідь²¹⁰.

Світові варто було б задуматися над тим, яким чином росія вирішує політичні питання, адже влада в країні належить вихідцю з КДБ (Комітету державної безпеки Союзу Радянських Соціалістичних Республік) – органу, що завдання захисту комуністичного режиму СРСР та здійснював функції політичних репресій. Саме росія вперше в історії застосувала «килимові бомбардування» у Грозному в Чечні, знищуючи при цьому житлові квартали та вбиваючи мирних жителів²¹¹.

²⁰⁹ Війна Росії проти України і Захід: помилки та висновки. Інтерв'ю Б. Джонсона. Інтернет-видання «Радіо Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vitaliy-portnykov-zakhid-rosia-viyna-pomylyky-vysnovky/32252438.html>

²¹⁰ *Trenin D.* The revival of the Russian military. *Foreign Affairs*. 2016. № 3. P. 23–29. URL: <https://www.jstor.org/stable/43946854>

²¹¹ *Корсунський С.* Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? Радіо Свобода. Політика. Стаття від 06.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>

Таким чином, країна-агресор ще задовго до 2014 року показала, що при досягненні своєї мети, вона спроможна порушувати міжнародні норми та принципи, при цьому ведучи військові дії, які суперечать всім правилам ведення війни.

Витоки російсько-української боротьби та використання росією гібридних засобів у протистоянні з Україною досліджувалися у міжнародних і вітчизняних документах та підтверджуються значною кількістю матеріалів та свідчень очевидців подій. Здобуття Україною незалежності стало психологічною травмою для російських президентів-імперіалістів²¹². Ще при президентстві Б. Єльцина росія почала розробляти сценарій позбавлення України суверенітету та отримання права «нагляду щодо близького зарубіжжя», тобто відродження доктрини «обмеженої суверенності» часів Брежнєва²¹³. Росія будь-яким чином заперечувала самобутність українського народу та прагнула встановити контроль на пострадянському просторі під гаслом побудови «руського міра»²¹⁴. Це її сакральне бажання переросло у російсько-українську війну масштабного характеру з непередбачуваними втратами з обох сторін²¹⁵.

Варто додати, що причинами російської агресії можна вважати також «бажання путіна захистити російськомовне населення Донбасу та Криму, яке зазнає постійних утисків з боку української влади»²¹⁶. Однак, найбільші американські газети «The Washington Post» та «Foreign Policy» заперечують утиски в Україні російськомовного населення та розподіл території України на проросійський Схід та проєвропейський Захід, як заявляє путінський уряд,

²¹² *Сегеда С.П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 31.

²¹³ *Ткаченко В.* Росія: ідентичність агресора. К.: ВЦ «Академія», 2016. С. 92-93.

²¹⁴ *Смолій В., Якубова Л.* Історичний контекст формування проекту “русский мир” та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка / НАН України. Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2018. 144 с.; Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskoyifederaciyi-protu-ukrayiny>

²¹⁵ *Сегеда С.П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 32.

²¹⁶ Путін: Росія була «змушена захищати російськомовне населення» на Донбасі і в Криму. Інтернет-видання «Радіо Свобода». 16 жовтня 2016 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28048333.html>

а також пишуть про залякування російськими військовими національних меншин у Криму з метою визнання результатів проведеного референдуму²¹⁷.

Росія, діючи грубо та цинічно, порушила основи цивілізованого міжнародного співіснування. Вона знищила міжнародну та європейську систему гарантування миру та безпеки, показавши бездіяльність ООН, НАТО, Ради Європи, Європейського Союзу, МАГАТЕ, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та інших організацій. Це спричинило руйнування безпечного та стабільного сьогодення та майбутнього не лише в Європі, але й у всьому світі. Для багатьох це означає втрата звичного комфорту, однак для інших соціальних груп та націй це може привести до загрози голодної смерті, втрати доступу до продовольства та елементарних потреб, а також розповсюдження бідності та епідемій. Все це стало можливим через довготривале ігнорування лідерами різних країн принципів і правил, які повинні регулювати міжнародні відносини та співпрацю з російською елітою²¹⁸.

Нападу росії на Україну передувало звернення президента російської федерації в. путіна, в якому він заявив про проведення спеціальної військової операції на Донбасі. За його словами, повна окупація українських територій не входить в плани росії і всю відповідальність за кровопролиття покладає на українську владу²¹⁹.

Незадовго до цього звернення, путін отримав листи від голів ДНР та ЛНР Д. Пушиліна і Л. Пасічника, в якому вони просили допомоги від російської сторони у відбитті атаки з боку українських військових, при цьому

²¹⁷ Crimean Tatars Ponder the Return of Russian Rule. The New York Times. 2014. March 3. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/crimean-tatars-ponder-the-return-of-russian-rule.html>.

²¹⁸ Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. Вісник Конституційного Суду України. 2022. № 3-4. С. 116. URL: <https://ccu.gov.ua/publikaciya/viktor-kolisnyk-agresyvna-viyna-proty-ukrayiny-ta-ruynaciya-svitovogo-pravoporyadku>

²¹⁹ ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ>

уникаючи жертв серед цивільного населення²²⁰. У листах ватажків ДНР та ЛНР йшлося про «погрози з боку київського режиму, загострення обстановки у республіках, в результаті чого населення Донбасу змушене полишати свої будинки та евакуюватися до росії. Агресія Збройних Сил України призводить до руйнування цивільних об'єктів, шкіл, дитячих садків, лікарень, житлових будинків. Внаслідок відсутності бажання в українсько владі припинити війну на Сході України – гинуть мирні люди». Також, в листах зазначили, що армія України збільшує особовий склад та підвозить техніку на лінію розмежування²²¹.

Прес-секретар президента росії Д. Пєсков відреагував на надіслані листи та заявив, що «у відповідь на прохання голів ДНР та ЛНР, відповідно до договорів про дружбу, співпрацю та взаємну допомогу між рф і Донецькою та Луганською народними республіками російська федерація обов'язково надасть допомогу у відбитті нападу українських збройних сил на територію Донбасу»²²².

23 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський видав указ «Про запровадження надзвичайного стану в окремих регіонах України» від 00:00 години 24 лютого 2022 року²²³.

Наступного дня, 24 лютого о 4-й годині ранку президент рф у своєму відеозверненні оголосив про початок «спеціальної військової операції», з метою захисту народу Донбасу²²⁴. Після опублікування в соціальних мережах відеозвернення путіна, Україна зазнала масованої ракетної атаки, а російські

²²⁰ Ватажки «Л/ДНР» звернулися до Путіна: просять допомогти відбити «агресію Києва». Аналітичний портал «Слово і діло». 23 лютого 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/novyna/polityka/hlavy-ldnr-zvernulyasya-putina-prosyat-dopomohty-vidbyty-ahresiyu-kyyeva>

²²¹ Там само.

²²² Там само.

²²³ Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Указ Президента України № 63 від 23 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text>

²²⁴ ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ>

війська почали вторгнення одночасно на декількох напрямках: з півночі, з півдня та сходу України.

За спогадами очевидців, о 4:58 год російська авіація атакувала Кульбакінський аеропорт у Миколаєві²²⁵, о 6:30 год військо окупантів сухопутним шляхом пішло на Харків, о 7:40 – вдерлися зі сторони білорусі. Почалися масові атаки на критичні об'єкти у Луганську, Сумах, Харкові, Чернігові, Житомирі, Миколаєві²²⁶.

Протягом першого дня повномасштабного вторгнення російські війська просунулися на всіх напрямках, було захоплено аеропорт Гостомель біля Києва, Генічеськ, Олешки, Каховську ГЕС, Північнокримський канал, Чорнобильську зону, о. Зміїний²²⁷.

Президентом України було прийнято ряд указів: запроваджено воєнний стан²²⁸, закрито повітряний простір для громадської авіації, розірвано дипломатичні стосунки з росією, підписано указ про загальну мобілізацію²²⁹, утворено обласні військові адміністрації²³⁰. По всій країні почали створюватися територіальні оборони (ТрО), формуватися блокпости. Кожен українець готувався до оборони свого міста: робили «коктейлі Молотова», плели сітки, готували їжу для військових. Ніхто не залишився осторонь²³¹.

Сучасна російсько-українська війна стала унікальною в історії всього людства через застосування новітніх технологій, таких як соціальні мережі, мобільні телефони, здатні керувати супутниками, самі супутники, які

²²⁵ Petro Mohyla TV. (22 грудня 2022 року). Миколаїв. 303-ій день війни. Спогади історика про недавнє теперішнє. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sPtsmrMKEa8>

²²⁶ 24 лютого – рік повномасштабної війни в Україні: хронологія подій. Інтернет-видання «Бар News City». 24 лютого 2023 року. URL: <https://barnews.city/articles/268245/vijna-v-ukraini-detalna-hronologiya->

²²⁷ Там само.

²²⁸ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

²²⁹ Про загальну мобілізацію: Указ Президента України № 69/2022 від 24.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>

²³⁰ Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>

²³¹ 24 лютого – рік повномасштабної війни в Україні: хронологія подій. Інтернет-видання «Бар News City». 24 лютого 2023 року.

забезпечують обширний огляд землі, атомні електростанції, бойові дрони та інші досить важливі компоненти сучасної цивілізації²³². Ця війна є зовсім іншою, у порівнянні з війною Української Народної Республіки з більшовицькою росією.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року дало старт усім провідним телеканалам України, зокрема «1+1», «Інтер», «UA: Перший» та іншим спільно готувати всі актуальні новини та аналітичні матеріали щодо російської агресії проти України та висвітлювати всі події у телевізійному марафоні «Сильні разом», що передбачали онлайн-трансляцію новин українською та англійською мовами²³³. В перші години повномасштабного вторгнення у відеохостингу Youtube та популярному месенджері Telegram з'явилися сотні повідомлень та відео про російські війська на території України.

Американський телеканал CNN від 24 лютого 2022 почав випускати новини щодо російсько-української війни, в яких оприлюднював фото та відео воєнних злочинів росії в Україні²³⁴.

Президент України Володимир Зеленський в перший день повномасштабного вторгнення провів численні перемовини із західними лідерами та міжнародними партнерами щодо підтримки України в російсько-українській війні. Відразу про готовність допомогти Україні та із засудженням дій росії виступили 48 країн, зокрема держави Європейського

²³² Корсунський С. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? Радіо Свобода. Політика. Стаття від 06.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-yiyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>

²³³ Olena Kholodenko, (2022) «1+1 media, StarLightMedia and InterMediaGroup kicked off joint news TV marathon» // Source: <https://detector.media/production/article/196939/2022-02-26-11-media-starlightmedia-ta-intermedia-group-pokazhut-spilnyu-novynnyu-telemarafon-mkip/>

²³⁴ What does Putin want in Ukraine? The conflict explained. Eliza Makintosh, Rob Picheta. CNN. February 28, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220306032536/https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html>

Союзу, Сполучені Штати Америки, Японія, Корея, Канада тощо, та 5 міжнародних організацій, в тому числі ООН, НАТО, ОБСЄ²³⁵.

Одними із перших, хто відреагував на війну в Україні стали США. Президент Байден виступив із заявою «про засудження агресії росії та про всебічну допомогу Україні у боротьбі з ворогом» Дж. Байден закликав американських союзників та партнерів підключитися у запровадженні санкцій проти рф та надати відповідь росії рішучим чином²³⁶.

Підтримали Україну й інші світові лідери: прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон закликав до відмови від російського газу та нафти; канцлер Німеччини О. Шольц заявив, що путін наважився на повномасштабну війну і у цьому зробив величезну помилку, адже під загрозою опинився мирний порядок у всій Європі; міністр закордонних справ Італії Луїджі Ді Майо суворо засудив збройну агресію росії, яка порушує міжнародне право; президент Франції Е. Макрон пообіцяв фінансову та оборонну підтримку України; Польща підготувалася до прийому хвилі українських біженців та закликала НАТО посилити свій східний кордон. Ряд балтійських країн, Європейський Союз та НАТО оголосили про надання пакету допомоги Україні та закликали росію припинити наступальні дії, терміново вивести свої війська з території незалежної держави та піти на мирні переговори²³⁷.

Європейський Союз у відповідь на агресивну війну росії проти української держави якнайшвидше показав свою підтримку Україні: Європа запровадила пакет санкцій проти росії, надала макрофінансову, збройну допомогу, прихисток для українських біженців та допомогала у розслідуванні воєнних злочинів росії, вчинених на території України²³⁸.

²³⁵ Вторгнення росії в Україну: як реагують світові лідери. Аналітичний портал «Слово і діло». 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/polityka/vtorhnennya-rosiyi-ukrayinu-yak-reahuyut-svitovi-lidery>

²³⁶ Там само.

²³⁷ Там само.

²³⁸ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. С. 188–190.

Таким чином, в Україні були сформовані операційні зони, в яких велися бойові дії. Перший етап війни тривав з 24 лютого по квітень 2022 року. Україна перебувала в обороні²³⁹. За цей період було захоплено Антонівський міст, Чорнобаївський аеропорт, окуповано Конотоп, Чонгар, Мелітополь, Токмак, Бердянськ. 26 лютого велися запеклі бої під Києвом, Енергодаром, було відбито наступ на Миколаїв, росія заблокувала судноплавство у Чорному морі²⁴⁰.

Наприкінці лютого почалася історична оборона міста Маріуполь, російські війська увійшли в Бучу, Ірпінь. На початку березня було захоплено м. Херсон та Снігурівку в Миколаївській області²⁴¹.

Оборона Маріуполя тривала 86 днів. Місто атакувало близько 20 тисяч російських військових за підтримки артилерії, авіації, важкої техніки та флоту в Азовському морі²⁴². З березня 2022 року Маріуполь був у повному оточенні, місто обороняло близько 4 тисяч військових ЗСУ та 1500 бійців «Азову»²⁴³. 20 травня оборонці Маріуполя припинили боротьбу з ворогом та здалися у полон за указом Головнокомандуючого армією України²⁴⁴.

²³⁹ Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. Інтернет-видання «Армія Inform». 24.02.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>

²⁴⁰ 24 лютого – рік повномасштабної війни в Україні: хронологія подій. Інтернет-видання «Бар News City». 24 лютого 2023 року. URL: <https://barnews.city/articles/268245/vijna-v-ukraini-detalna-hronologiya->

²⁴¹ Рік повномасштабної війни. Хронологія основних подій. Інтернет-видання 0629. 24 лютого 2023 року. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3553193/rik-povnomasstabnoi-vijni-hronologija-osnovnih-podij>

²⁴² Алексеева В. Боротьба за Маріуполь: спогади очевидців. Суспільне Новини. 20.05.2023. URL: <https://suspilne.media/481501-borotba-za-mariupol-spogadi-ocevidciv/>

²⁴³ У Росії український полк «Азов» визнали «терористичним». Навіщо це Кремлю? Інтернет-видання «Радіо Свобода». Стаття від 4 серпня 2022 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-azov-teroryzm-shantazh-kreml/31972640.html>

²⁴⁴ Війна. Початок. Маріуполь. Texty.org.ua. Квітень 2023. URL: https://texty.org.ua/d/2023/mariupol_chronicles/

Кінець березня – початок квітня 2022 року – Україна провела ряд контрнаступальних операцій. Було звільнено частину окупованих територій на Чернігівщині²⁴⁵.

31 березня після 33 днів жорстокої окупації українськими силами було звільнено місто Бучу. Моторошні фотографії та відеоспогади облетіли увесь світ. Вулиці Бучі були перетворені у кладовище²⁴⁶²⁴⁷.

Протягом літа 2022 року тривала друга стратегічна оборонна операція. На цьому етапі росіянами було захоплено майже всю територію Луганської області. Успіхом Сил Оборони України було звільнення о. Зміїний, що дозволило Україні забезпечити виконання «зернової угоди»²⁴⁸.

Восени 2022 року Збройні Сили України провели другу стратегічну наступальну операцію. Було звільнено до 500 населених пунктів на Харківщині. Херсонська наступальна операція забезпечила відступ російських сил на лівий берег Дніпра, що дало змогу 11 листопада 2022 року звільнити місто Херсон²⁴⁹²⁵⁰²⁵¹.

Наразі, Україна перебуває на третьому етапі стратегічної оборонної операції. Українські війська стримують ворога на всій лінії фронту. Тривають

²⁴⁵ *Нужненко С.* Звільнення Чернігівщини через об'єктив кореспондентів Радіо Свобода. Інтернет-видання «Радіо Свобода». Стаття від 03 квітня 2023 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-zsu-zvilniaty-chernihivshchynu/32347541.html>

²⁴⁶ Буча. Місто трупів і спалених танків, яке зупинило наступ росіян. Джеремі Бовен. BBC News. 3 квітня 2022 рік. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60866300>

²⁴⁷ Ukrinform TV. (16 серпня 2023 року). БУЧА. Очевидці війни. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oHoZiHJxZ7k>

²⁴⁸ Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. Інтернет-видання «Армія Inform». 24.02.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>

²⁴⁹ *Іванова Т.* Події, що змінили життя: спогади херсонців про визволення міста. Інтернет-видання «Суспільне. Новини». 11.11.2023. URL: <https://susplne.media/610631-podii-so-zminili-zitta-spogadi-hersonciv-pro-vizvolenna-mista/>

²⁵⁰ Погляд. (11 листопада 2023 року). 11 листопада – річниця визволення Херсону. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=urKWoy-Y1Vs>

²⁵¹ Річниця звільнення Херсона: як путінська армія знищує місто і що кажуть місцеві. ТСН. 10 листопада 2023 рік. URL: <https://tsn.ua/exclusive/richnicya-zvilnennya-hersona-yak-putinska-armiya-znischuye-misto-i-scho-kazhut-miscevi-2447998.html>

жорстокі бої на Донецькому напрямку, українські бійці мужньо тримають південний фронт (Херсонська та Запорізька області)²⁵².

Масовані атаки та обстріли, спрямовані на українські міста і села, а також численні випадки страт цивільних осіб, насильства і мародерства, вчинені російськими окупантами, вже зафіксовані та документовані в історії людства. Свідки трагедій війни діляться своїми страшними спогадами, а багато з них, на жаль, вже не можуть розповісти свої історії. Фотографії тіл жертв, підданих знущанням та вбивству, становлять беззвучний осуд політиків, які намагалися «зрозуміти» російського президента за рахунок порушення цивілізаційних правил, міжнародного правопорядку, людських життів та долі мільйонів людей, які втратили свої домівки та мусили шукати прихисток по всьому світу²⁵³²⁵⁴.

Навіть при наявності цивілізованих норм та міжнародного права, російська агресія в ХХ столітті та у сучасних Молдові, Грузії, Чечні, Україні та Сирії не отримала справедливого обурення та відповідальності. Тільки після повномасштабної російської агресії проти України в лютому 2022 року демократичні держави та світові лідери почали повільно усвідомлювати загрозу не лише для України, але й для всієї європейської спільноти та глобальної безпеки²⁵⁵.

Російський президент, пояснюючи російську агресію, заявляв, що начебто «Україна була створена Леніним», таким чином показуючи, що росія живе минулим і не намагається робити кроки у майбутнє. Це підтвердилося і результатами російсько-української війни протягом перших днів – замість того, щоб розвивати внутрішню політику, інвестувати в сучасні технології,

²⁵² Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. Інтернет-видання «Армія Inform». 24.02.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>

²⁵³ Буча, Ізюм, Маріуполь та сотні скалічених життів. Рік війни у фотографіях. BBC News. 23.02.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64743348>

²⁵⁴ Колісник В. Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. С. 117.

²⁵⁵ Там само.

росія за декілька тижнів війни в Україні втратила небачену кількість людської сили і техніки, що оцінюється в сотні мільярдів доларів²⁵⁶.

Путін не розраховував матеріальне положення та досвідченості своєї армії до нападу на Україну та не врахував, що українці будуть чинити опір російській агресії. Експерт компанії Clocktower Group М. Папіч переконаний, що «Україна найближчим часом здобуде перемогу та відкриє перед собою широкі перспективи»²⁵⁷.

Як у збройній боротьбі на початку ХХ ст., так і в сучасній російсько-українській війні, ворог мав єдину ціль – знищити Україну як цілісну суверенну державу та отримати повний контроль над її територією. Однак, якщо у першому випадку більшовики не заперечували свій напад на українську державу та називали його «війною», то у 2022 році путінський режим оголосив «спеціальну військову операцію»²⁵⁸ та оправдовував свої дії, як профілактичні заходи для забезпечення безпеки російської федерації. Російська влада ніколи не приховувала, що метою їх боротьби з українською державою є знищення українських націоналістів та збільшення внутрішньодержавних конфліктів через впровадження проросійських поглядів серед населення України, особливо на тимчасово окупованих росією територіях. Проте, слід зазначити, що, якщо у 1917 році росія частково досягла своїх результатів – в Українській Народній Республіці набули поширення громадянські конфлікти, то в сучасній Україні народ згуртувався і чинить максимальний опір росії, всілякими засобами підтримуючи українську владу та Збройні Сили України²⁵⁹.

²⁵⁶ Корсунський С. Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? Радіо Свобода. Політика. Стаття від 06.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>

²⁵⁷ Путін втратить владу, а в Україні народжується нова нація — оглядач Bloomberg // ТСН. — Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/putin-vtratit-vladu-a-v-ukrayini-narodzhuetsya-nova-nasiya-oglyadach-bloomberg-1999627.html>.

²⁵⁸ ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ>

²⁵⁹ Січень І. Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. 23.03.2022.

Після вторгнення росії на територію України були внесені зміни до законодавства України. Насамперед, було внесено зміни в Закон України «Про правовий режим воєнного стану»²⁶⁰, «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»²⁶¹, у Постанову Верховної Ради «Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного російською федерацією міжнародного тероризму»²⁶², у Постанову Верховної Ради «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російській федерації та подолання її наслідків»²⁶³, прийнято низку указів Президента України та інших важливих нормативно-правових актів.

Однією із важливих подій під час повномасштабного вторгнення стало подання 28 лютого 2022 року Україною заявки на членство в Європейському Союзі та рішення Європейської Ради 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Таким чином, можна заявити, що тернистий та багаторічний шлях України до Європи майже подолано. Однак, на шляху до вступу України в ЄС потрібно, насамперед, здобути перемогу у війні з росією, вирішити внутрішні конфлікти та посилити боротьбу з корупцією, реформувати та адаптувати українське законодавство до європейських критеріїв²⁶⁴.

В березні 2022 році в Нью-Йорку, за підтримки 141 країни, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних націй прийняла резолюцію, в якій засуджує російську агресію проти України та вимагає від росії негайно припинити війну та вивести свої війська з території України, включаючи

²⁶⁰ Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 року (остання редакція від 19.10.2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

²⁶¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України №1207-VII від 15.04.2014 року (остання редакція 21.03.2022 року)

²⁶² Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного російською федерацією міжнародного тероризму»: Постанова Верховної Ради України № 1597-VII від 22.04.2014 року.

²⁶³ Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російській федерації та подолання її наслідків»: Постанова Верховної Ради України № 337-VIII від 21.04.2015 року.

²⁶⁴ Овадчук А. Роль російської агресії в євроінтеграції України. С. 188–190.

окуповані з 2014 року території²⁶⁵. У листопаді 2022 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію «Про подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України», в якій зазначається, що росія порушує всі міжнародні норми та в подальшому зобов'язується сплатити Україні репарації у вигляді конфіскованого замороженого майна та російських активів на територіях інших держав²⁶⁶. Також у листопаді 2022 року Європейський парламент ухвалив резолюцію «Про визнання росії державою-спонсором тероризму»²⁶⁷.

Отже, варто підсумувати, що події, які відбулися у 1918-1919 років подібні нападу російських військ на українську державу у 2014 році, та повномасштабному вторгненню у 2022 році, коли росія без попередження ввела свої війська на територію України. Російська федерація почала не лише збройну війну, а й інформаційну, при цьому маючи значний вплив на свідомість людей та залякуючи українське суспільство²⁶⁸.

У збройній боротьбі проти України на всіх етапах української державності росія застосовує методи ведення «гібридної війни», використовуючи інформаційні засоби впливу на масову свідомість, запускаючи сфальсифіковану інформацію в засоби масової інформації для поширення серед українського народу, спотворюючи таким чином реальність²⁶⁹.

Гібридна війна є основою російського панування, вона ведеться не лише на полі бою, а за існування цілої нації та суверенної держави²⁷⁰. Так, у 2014 році північний сусід направив в Україну бойовиків, які створили Донецьку та

²⁶⁵ Про агресію проти України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1. 02.03.2022.

²⁶⁶ Про подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України: прийняла резолюцію. Резолюція Генеральна Асамблея ООН Res. L. 6/2022. 14.11.2022.

²⁶⁷ Recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. European Parliament resolution of 23 November 2022. 2022/2896(RSP).

²⁶⁸ Савченко В. А. Дванадцять війн за Україну. Харків: Нора-Друк, 2016. 480 с.

²⁶⁹ Сегеда С.П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 31-35.

²⁷⁰ Кравчук М.В. Уроки російсько-українських війн на початку ххст. (історико-правове дослідження). Західноукраїнський національний університет. 2022: VI Міжнародна науково-практична конференція досвід: Російсько-українська війна: право, безпека, світ (29-30 квітня 2022 року). С. 72.

Луганську Народну Республіку та «воювали без участі росії» зі Збройними Силами України. Так само розгорталася подія і у 1917 році, коли ворог створив Республіку Рад в Україні з центром у Харкові та використовував маріонетковий уряд для прикриття участі у збройній боротьбі проти УНР, видаючи її як внутрішній конфлікт в межах однієї держави.

Механізми гібридної війни були активно застосовані у боротьбі більшовицької росії проти українського національно-визвольного руху та її державності у 1917-1921 роках. Більшовицькі агенти на території України організовували заклоти в містах, знову ж таки, на сході та півдні України, провокували громадян протиставитись українській владі. У січні 1918 року без оголошення війни, однак з метою захисту українських трудящих громадян, більшовицькі війська розпочали наступ на Україну та окупували значну її територію²⁷¹. Уваги заслуговує той факт, що революціонер Лев Троцький наприкінці січня 1918 року, оправдовуючи більшовиків, заявляв, що «Нас там нет»²⁷², натомість, в цей самий час більшовицькі війська під командуванням М. Муравйова здійснили «червоний терор» у Києві, внаслідок якого за три доби загинуло 2587 киян, в основному офіцери, юнкери та рядові громадяни²⁷³.

Слід додати, що елементи гібридної боротьби були використані і в боротьбі із селянством, яке повстало проти більшовиків, - у 1919 році Червоною армією при «придушенні куркульських повстань» були спалені цілі села²⁷⁴²⁷⁵.

²⁷¹ *Сегеда С.П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 33.

²⁷² *Захарченко П. П.* Зовнішньополітична діяльність Центральної Ради Української Народної Республіки на мирних переговорах у Бресті (1917–1918 рр.). *Право України*. 2017. № 11. С. 74.

²⁷³ *Сегеда С.П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 34.

²⁷⁴ *Котляр Ю.В.* Історія українського селянства 1917-1929 рр. у творах зарубіжних дослідників. *Чорноморський літопис: Науковий журнал*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Випуск 7. С. 95-99.

²⁷⁵ *Котляр Ю.В.* Репресивна політика проти селянства Миколаївщини і повстанська боротьба в 20-х рр. ХХ ст. *Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Культура. Музейна педагогіка*. Миколаїв: МОІППО, 2003. С. 22-26.

Цікавим є те, що російські дослідники стали пристосовувати історію до сучасних геополітичних планів російської федерації. Таким чином, термін «Київська Русь» активно змінюють на «Давньоруську державу», а хрещення князя Володимира прив'язують до Московії, не згадуючи при цьому Київ та Україну²⁷⁶.

Також, варто звернути увагу на те, що у війні проти України російська пропаганда поширює міф, ніби Крим історично був частиною росії²⁷⁷, а Донбас пропагується як територія «руського міра» заселена переважно росіянами²⁷⁸.

Російський президент став заручником власної пропаганди. Заявивши, що розпад СРСР став «глобальною геополітичною катастрофою», російський лідер не зміг не використати 100-річчя з дня створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік як привід для «відновлення» союзу. Тому, 2022 рік, на думку агресора, ідеально підходив для нападу на Україну та об'єднання, на думку в. путіна, «історичних радянських земель»²⁷⁹.

Таким чином, варто зазначити, що сто років тому Україна не змогла отримати перемогу, стикнувшись з ленінсько-сталінським репресивним режимом, однак у сучасному світі український народ, навчений історією минулого, активно бореться з ворогом, щоб не втратити суверенітет та максимально захистити свою державу та її незалежність.

²⁷⁶ *Сегеда С.П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. С. 34.

²⁷⁷ Україна в умовах воєнно-політичного конфлікту: історія та сучасність / Н. А. Агаєв, В. Т. Базарний, О. Н. Мацагор та ін. К.: ФОП Маслаков, 2018. С. 23.

²⁷⁸ *Турченко Ф., Турченко Г.* Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна / НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2015. 166 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Turchenko_Fedir/Proekt_Novorosiia_i_novitnia_rosiisko-ukrainska_viina.pdf

²⁷⁹ *Колісник В.* Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. С. 121.

ВИСНОВКИ

Вивчаючи питання російської агресії проти України, було розглянуто напад більшовицької росії на Українську Народну Республіку у 1917 р., війну на Донбасі у 2014 р. та повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. з північного, східного та південного фронтів та здійснено порівняння основних мотивів, перебігу військових дій та терористичних воєнних злочинів країни-агресора проти мирного населення України.

У ході наукового дослідження теми було досягнуто наступних висновків:

1. Дослідження праць науковців дало змогу поділити історіографію агресії росії проти України на такі етапи: напад імперської росії на Українську Народну Республіку (1917–1921 рр.), російсько-українська війна на Донбасі (2014–2022 рр.), повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України (24 лютого 2022 р. – по сьогоднішній день). Наукові праці, які певною мірою стосуються дослідження питання агресії росії проти України можна поділити на основні періоди їх вивчення: 1) радянський (20-ті – кінець 80-х років ХХ ст.); 2) сучасний український (початок 1990-х рр. – до сьогодні). Окрему групу досліджень складає зарубіжна історіографія. Доцільність такого поділу історіографічних здобутків з досліджуваної тематики обумовлена різним баченням проблематики авторами цих праць на кожному хронологічному відрізку часу.

Аналіз історіографічних досліджень російської агресії проти України протягом 1917–2024 рр. свідчить про наявність монографій, нарисів, книг, статей як українських так і зарубіжних дослідників. Більшість праць присвячені подіям 1917–1921 років, а сучасну російсько-українську війну розглядають здебільшого у інтерв'ю, записках істориків, коротких лекціях чи відеороликах. Таким чином, перед сучасними науковцями відкриваються

можливості для створення історіографічної бази з дослідження повномасштабного вторгнення росії в Україну від 24 лютого 2022 р.

2. Джерельна база дослідження російської агресії проти України охоплює значну кількість матеріалів та документів, які залежно від свого походження класифікуються за наступними групами: законодавчі акти, періодика, збірники документів, довідкові матеріали, зображальні джерела. Набір джерел із зазначеної теми є достатньо репрезентативним і цілком дозволяє розв'язувати досліджувані питання.

3. Використання сукупності загальнонаукових, конкретно-історичних, спеціально-історичних, джерелознавчих та міждисциплінарних методів пізнання створює належні умови для досягнення поставленої мети. Застосовані теоретико-методологічні принципи та використані методи дали змогу провести дослідження неупереджено, системно і комплексно, висвітлити визначені аспекти проблеми у взаємозв'язку з процесами та подіями, що відбувалися на території України в досліджуваній період, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку історії та політики всього українського суспільства. У цілому, базуючись на вказаних принципах, підходах та методах, автор здійснив спробу провести комплексний аналіз питання російської агресії проти України в 1917–2024 рр.

4. Велику роль у багаторічних російсько-українських протистояннях відіграє вплив ментальності та сприйняття подій кожною зі сторін конфлікту, оскільки між народами росії та України існують певні культурні, історичні та політичні відмінності. Обидві країни мають глибокі історичні та культурні зв'язки, що формувалися протягом багатьох століть, проте інтерпретації однієї і тієї ж історії можуть відрізнятися, що викликає розбіжності в розумінні подій. Таким чином, значної уваги у протистоянні країн-сусідів з різною ментальністю заслуговує етап боротьби Української Народної Республіки (УНР) з більшовицькою росією у 1917–1922 рр. У листопаді 1917 р. Українською Центральною Радою було створено Українську Народну Республіку, а Київ став її столицею. Дана подія викликала роздратування

більшовицької влади, тому тодішній російський уряд прийняв рішення захопити владу в Україні. Таким чином, у грудні 1917 року армія більшовиків почала наступ на територію Української Народної Республіки.

Українська революція, що відбулася у період з 1917 по 1921 роки, визначилася як ключовий етап на шляху до незалежності та відновлення української державності в 1991 році. Ці події сформували важливу парадигму для українського суспільства, сприяли процесу становлення сучасної політичної нації та відродженню традицій державності. Головною метою росії є знищення України, як держави, окупація історичних територій Русі та об'єднання всіх земель в єдину росію. Тому, протягом багатьох століть основним напрямом російсько-українських відносин був і залишається на сьогоднішній день – постійна агресія Москви проти київської влади та сакральне бажання російського режиму володіти українськими територіями.

5. Прагнення росії до збереження своєї геополітичної впливовості та контролю над ключовими регіонами України має для російського керівництва символічне значення як підтримка націоналістичних та імперських ідеалів, що мають важливе місце в російській ідентичності. Напад росії на Україну 24 лютого 2022 р. є не першою спробою російської федерації знищити нашу країну шляхом повномасштабного вторгнення військових сил, ліквідувати її суверенітет та незалежність. Демілітаризація та денацифікація України, об'єднання російськомовного народу і, таким чином, знищення суверенної України – є сакральною метою рф, починаючи від існування московського царства та до нинішньої путінської росії.

Вторгненню росії на територію України у 2014 р. передували національно-патріотичні протестні акції українського народу на підтримку європейського майбутнього для України та відставки проросійського уряду та президента. Протести та мітинги українців у 2014 р., які дістали назву Євромайдан, стали приводом для росії, щоб розпочати агресивну політику по відношенню до України. Наприкінці лютого 2014 р. російськими військами

було окуповано Кримський півострів, частину східних областей України та утворено ряд псевдореспублік.

Російська агресія, яка на той час тривала вже 8 років, переросла у повномасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. – почалися масовані ракетно-бомбові удари по території України, а російські війська вторглися до українських міст на кордоні з росією та Білоруссю.

Таким чином, варто зазначити, що сто років тому Україна не змогла отримати перемогу, стикнувшись з російським репресивним режимом, однак, у сучасній реальності, український народ, навчений історією минулого, активно бореться з ворогом, щоб не втратити суверенітет та максимально захистити свою державу та її незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Законодавчі акти

1. *Ленін В. І.* Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради. Повне зібрання творів. Т. 35. К., 1973. С. 143–145.
2. Постанова про розстріл полонених. Вигнати окупантів. Видання Крайової Управи Братства кол. Вояків І-ої Української Дивізії УНА в Німеччині. Автор Герчанівський Д., сканування Юзича Ю. Мюнхен, 1963 С. 121–122.
3. Про подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України: прийняла резолюцію. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН Res. L. 6/2022. 14.11.2022. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> (дата звернення: 18.12.2023).
4. Про підтримку територіальної цілісності України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН Res. 68/262. 27.03.2014. URL: https://rusaggression.gov.ua/files/program/2538705813443184210_file/file592991bc16eeba272d29fc250b5907ac.pdf (дата звернення: 18.12.2023).
5. Про агресію проти України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1. 02.03.2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu22003?ed=2022_03_02 (дата звернення: 20.12.2023).
6. Про звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова № 129-VIII від 27.01.2015 року. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/t150129?an=1&ed=2015_01_27 (дата звернення: 21.12.2023).

7. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російській федерації та подолання її наслідків: Постанова Верховної Ради України № 337-VIII від 21.04.2015 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t150337?an=2&ed=2015_04_21 (дата звернення: 20.12.2023).

8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України №1207-VII від 15.04.2014 року (остання редакція від 21.03.2022 року). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t141207?an=1&ed=2022_03_21 (дата звернення: 20.12.2023).

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 року (остання редакція від 19.10.2023 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.12.2023).

10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 22.01.2024).

11. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України № 69/2022 від 24.02.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (дата звернення: 23.12.2023).

12. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 28.12.2023).

13. Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного російською федерацією міжнародного тероризму»: Постанова Верховної Ради України № 1597-VII від 22.04.2014 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t141597?an=1&ed=2014_07_22 (дата звернення: 22.12.2023).

14. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Указ Президента України № 63 від 23 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/2022#Text> (дата звернення: 22.01.2024).

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Брюссель, 21.03.2014. (Остання редакція 25.10.2022). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text (дата звернення: 18.12.2023)

16. Recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism. European Parliament resolution of 23 November 2022. 2022/2896(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0405_EN.pdf (дата звернення: 21.12.2023).

Збірники документів

17. Громадянська війна в Україні 1918-1920. Збірник документів та матеріалів у 3-х томах, у чотирьох книгах / редкол.: С. М. Королівський. Київ: Наукова думка, 1967. 542 с.

18. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Документи і матеріали / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Р. Пиріг, Л. Яковлева; Упорядн.: В. Верстюк (керівник), В. Бойко, О. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, Т. Осташко, Т. Пустовіт, І. Хміль, О. Щусь, Л. Яковлева. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Дослідний інститут сучасної української історії (Філадельфія). К.: Вид-во Олени Теліги, 2003. 1024 с.

19. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева;

НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1996. 590 с.

20. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький, Г. М. Михайличенко, А. П. Огінська, Т. С. Осташко, В. М. Устименко, Є. П. Шаталіна, О. Й. Щусь, Л. В. Яковлева. НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К.: Наук. думка, 1997. 424 с.

Періодика

21. Білінський В. Чотири місяці революційного життя на Україні. Свобода. 1917. Ч. 83. 17 липня. С. 2.; Ч. 84. 19 липня. С. 3.

22. Бій під Крутами: п'ять важливих фактів. BBC News. 29.01.2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55853090> (дата звернення: 25.01.2024).

23. Буча. Місто трупів і спалених танків, яке зупинило наступ росіян. Джеремі Бовен. BBC News. 3 квітня 2022 рік. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60866300> (дата звернення: 25.01.2024).

24. Буча, Ізюм, Маріуполь та сотні скалічених життів. Рік війни у фотографіях. BBC News. 23.02.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64743348> (дата звернення: 25.01.2024).

25. Ватажки «Л/ДНР» звернулися до Путіна: просять допомогти відбити «агресію Києва». Аналітичний портал «Слово і діло». 23 лютого 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/23/novyna/polityka/hlavy-ldnr-zvernulysya-putina-prosyat-dopomohty-vidbyty-ahresiyu-kyyeva> (дата звернення: 25.01.2024).

26. Вторгнення росії в Україну: як реагують світові лідери. Аналітичний портал «Слово і діло». 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/polityka/vtorhnennya-rosiyi-ukrayinu-yak-reahuyut-svitovi-lidery> (дата звернення: 24.01.2024).

27. *Іванова Т.* Події, що змінили життя: спогади херсонців про визволення міста. Інтернет-видання «Суспільне. Новини». 11.11.2023. URL: <https://suspilne.media/610631-podii-so-zminili-zitta-spogadi-hersonciv-pro-vizvolenna-mista/> (дата звернення: 24.01.2024).

28. *Крип'якевич І.* Півроку української революції. Діло, 1917. Ч. 219. 18 (5 – за старим стилем) вересня. С. 1–2.

29. *Корсунський С.* Причини і наслідки війни Росії проти України: що буде далі? Радіо Свобода. Політика. Стаття від 06.03.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html> (дата звернення: 20.01.2024).

30. *Погребна А.* Бій під Крутами: героїчний вчинок чи трагедія. Суспільне Культура. 29.01.2023. URL: <https://suspilne.media/culture/100523-bij-pid-krutami-geroicnij-vcinok-ci-tragedia-poasnue-istorik/> (дата звернення: 25.01.2024).

31. *Нужненко С.* Звільнення Чернігівщини через об'єktiv кореспондентів Радіо Свобода. Інтернет-видання «Радіо Свобода». Стаття від 03 квітня 2023 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-zsu-zvilniaty-chernihivshchynu/32347541.html> (дата звернення: 25.01.2024).

32. Річниця звільнення Херсона: як путінська армія знищує місто і що кажуть місцеві. ТСН. 10 листопада 2023 рік. URL: <https://tsn.ua/exclusive/richnicya-zvilnennya-hersona-yak-putinska-armiya-znischuye-misto-i-scho-kazhut-miscevi-2447998.html> (дата звернення: 25.01.2024).

33. Путін: Росія була «змушена захищати російськомовне населення» на Донбасі і в Криму. Інтернет-видання «Радіо Свобода». Стаття від 16 жовтня 2016 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28048333.html> (дата звернення: 25.01.2024).

34. Путін: Росія визнала «ДНР» і «ЛНР» в кордонах, закріплених в їх конституціях. Нова газета. Стаття від 22 лютого 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220223125623/https://novayagazeta.ru/articles/202>

[2/02/22/putin-rossiia-priznala-dnr-i-lnr-v-granitsakh-zakreplennykh-v-ikh-konstitutsiiakh-news](https://www.0629.com.ua/news/3553193/rik-povnomasstabnoi-vijni-hronologia-osnovnih-podij) (дата звернення: 25.01.2024).

35. Рік повномасштабної війни. Хронологія основних подій. Інтернет-видання 0629. 24 лютого 2023 року. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3553193/rik-povnomasstabnoi-vijni-hronologia-osnovnih-podij> (дата звернення: 25.01.2024).

36. У Росії український полк «Азов» визнали «терористичним». Навіщо це Кремлю? Інтернет-видання «Радіо Свобода». Стаття від 4 серпня 2022 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-azov-teroryzm-shantazh-kreml/31972640.html> (дата звернення: 25.01.2024).

37. Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. Інтернет-видання «Армія Inform». 24.02.2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/> (дата звернення: 25.01.2024).

38. Шлях до війни: Поки Путін готував своє вторгнення, США намагалися переконати союзників – та Зеленського – у небезпеці, – Шейн Харріс, Карен Де Янг, Ізабель Хуршудян, Ешлі Паркер, Ліз Слай. Вашингтон пост. Стаття від 16 серпня 2022. URL: <https://ukrainainc.net/2022/08/18/7132/> (дата звернення: 24.01.2024).

39. Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine. Oryx. 24.02.2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220604015103/https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-equipment.html> (дата звернення: 24.01.2024).

40. Crimean Tatars Ponder the Return of Russian Rule. The New York Times. 2014. March 3. URL: <https://www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/crimean-tatars-ponder-the-return-of-russian-rule.html> (дата звернення: 25.01.2024).

41. *Kozłowska H.* All (Not) Quiet on Ukraine’s Eastern Front. Foreign Policy. 2014. February 25.

42. Maps of Russia's invasion of Ukraine. By Washington Post Staff. July 7, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/24/maps-ukraine-russia-attack/> (дата звернення: 23.12.2023).

43. *Trenin D.* The revival of the Russian military. *Foreign Affairs*. 2016. № 3. P. 23–29. URL: <https://www.jstor.org/stable/43946854> (дата звернення: 23.01.2024).

44. *Pavlenko A.* Rosijski biznesmeni zhahnulisy putinskij bezrozsudnosti. Poglyad na podiyi v Ukrayini z-za kordonu – oglyad ZMI. NV, [online]. 2022. Available at: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/inozemna-presa-providpovid-zahodu-na-agresiyu-putina-ta-pro-viynu-ochima-amerikanciv-ta-rosiyan-50222278.html> (дата звернення: 23.12.2023).

45. CNN, By Gregory Wallace and Pete Muntean (25 лютого 2022). [Image shows empty airspace over Ukraine and its border with Russia](https://www.cnn.com/travel/article/ukraine-airspace-empty/index.html). CNN (англ.). URL: <https://web.archive.org/web/20220224210437/https://www.cnn.com/travel/article/ukraine-airspace-empty/index.html> (дата звернення: 23.12.2023).

46. Maps of Russia's invasion of Ukraine. By Washington Post Staff. July 7, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/24/maps-ukraine-russia-attack/> (дата звернення: 23.12.2023).

47. Vladimir Putin is facing fiercer opposition than expected -- both inside and outside Ukraine. [Luke McGee](https://edition.cnn.com/2022/02/28/europe/putin-stiff-opposition-ukraine-intl-cmd/index.html). CNN. February 28, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220228133240/https://edition.cnn.com/2022/02/28/europe/putin-stiff-opposition-ukraine-intl-cmd/index.html> (дата звернення: 23.01.2024).

48. What does Putin want in Ukraine? The conflict explained. [Eliza Mackintosh](https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html), [Rob Picheta](https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html). CNN. February 28, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220306032536/https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html> (дата звернення: 25.12.2023).

49. 24 лютого -рік повномасштабної війни в Україні: хронологія подій. Інтернет-видання «Бар News City». 24 лютого 2023 року. URL:

<https://barnews.city/articles/268245/vijna-v-ukraini-detalna-hronologiya-> (дата звернення: 25.01.2024).

Довідкові джерела

50. *Бойко О. Д.* Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917–1918. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2011. Т. 8: С. 161.

51. *Верстюк В. Ф.* Громадянська війна в Україні 1917-1921 // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2004. Т. 2. С. 213.

52. *Щусь О. Й.* Війна РСФСР і УНР 1917-1918 рр. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 537. 688 с.

Зображальні джерела

53. Війна Росії проти України і Захід: помилки та висновки. Інтерв'ю Б. Джонсона. Інтернет-видання «Радіо Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vitaliy-portnykov-zakhid-rosia-viyna-pomylky-vysnovky/32252438.html> (дата звернення: 27.12.2023).

54. Війна. Початок. Маріуполь. Texty.org.ua. Квітень 2023. URL: https://texty.org.ua/d/2023/mariupol_chronicles/ (дата звернення: 23.01.2024).

55. «Ми боїмося Третьої світової, але, мені здається, вона фактично вже почалася»: Інтерв'ю історика Владислава Верстюка. Журнал «Локальна історія». 29.09.2022. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/mi-boyimosia-tretoy-i-svitovoyi-ale-meni-zdaietsia-vona-faktichno-vzhe-pochalasia-istorik-vladislav-verstiuk/> (дата звернення: 28.12.2023).

56. Погляд. (11 листопада 2023 року). 11 листопада – річниця визволення Херсону. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=urKWoy-Y1Vs> (дата звернення: 23.01.2024).

57. ТСН. (Спецвипуск за 24 лютого 2022 року). Путін оголосив про початок спеціальної військової операції на Донбасі. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DtmqamWO7DQ> (дата звернення: 23.01.2024).

58. Телеканал 1+1 (23 грудня 2023 року). Крути 2018. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=e3W7UQn8f0g> (дата звернення: 23.01.2024).

59. Стрелков онлайн (14.07.2022 року). Хроника войны 2022. И. Стрелков, М. Климов. Неприятности с «хаймарсами». [Telegram]

60. Olena Kholodenko, (2022) «1+1 media, StarLightMedia and InterMediaGroup kicked off joint news TV marathon» // Source: <https://detector.media/production/article/196939/2022-02-26-11-media-starlightmedia-ta-intermedia-group-pokazhut-spilnyu-novynnyu-telemarafon-mkip/> (дата звернення: 22.01.2024).

61. LBTV. (24 лютого 2022 року). Звернення Президента Володимира Зеленського, 24 лютого 2022. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AMjfwA4GHoo> (дата звернення: 22.01.2024).

62. Vladimir Putin is facing stiffer opposition than expected – both inside and outside Ukraine. CNN. 28 лютого 2022. Архів оригіналу за 28 лютого 2022.

63. What does Putin want in Ukraine? The conflict explained. Eliza Makintosh, Rob Picheta. CNN. February 28, 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220306032536/https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html> (дата звернення: 19.12.2023).

64. Open Ukraine. (2021, Грудень 21). Виступ проф. Тімоті ШАЙДЕРА на Київському Безпековому Форумі #KSF. [Video]. Youtube.

<https://www.youtube.com/watch?v=A7YcjSmSu44&t=5s> (дата звернення: 19.12.2023).

65. Petro Mohyla TV. (22 грудня 2022 року). Миколаїв. 303-ій день війни. Спогади історика про недавнє теперішнє. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sPtsmrMKEa8> (дата звернення: 20.01.2024).

66. Ukrinform TV. (16 серпня 2023 року). БУЧА. Очевидці війни. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oHoZiHJxZ7k> (дата звернення: 20.01.2024).

Наративні джерела

67. *Алексєєва В.* Боротьба за Маріуполь: спогади очевидців. Суспільне Новини. 20.05.2023. URL: <https://suspilne.media/481501-borotba-za-mariupol-spogadi-ocevidciv/> (дата звернення: 20.01.2024).

68. *Назарук О.* Рік на великій Україні. Конспект споминів з української революції. Спогади. Відень, 1920. 345 с.

69. *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма. Записки. Прага, 1928. 334 с.

Література

70. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Колективна монографія. П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirka/Ahresiia_Rosii_proty_Ukrainy_istorychni_peredumovy_ta_suchasni_vyklyky.pdf (дата звернення: 29.12.2023).

71. *Антонов-Овсієнко В.* «Записки про громадянську війну» (у 4 томах). М.-Л.: Госвоениздат, 1924-1933 pp. 1200 с.

72. Базар 1921–1931. Каліш: Бібліотека Українського Воєнно-Історичного Товариства ч. 2, 1932. 171 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24973/file.pdf> (дата звернення: 19.01.2024).

73. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / [під заг. ред. І. Руснака) – К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 162 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/journals/bila_knyga/bila-knyha-ato.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

74. Бевз Т. «Українська революція» у науковому дискурсі: суперечності оцінок і висновків. Наукові записки. ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Випуск 5-6(91-92). 2018. С. 68-80.

75. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. К.: НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. , 2016. 248 с.

76. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії. Український історичний журнал. 2012. Вип. 3, (№504). 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Verstiuk_Vladyslav/Ukrainska_Tsentralna_Rada_i_u_krainizatsiia_viiskovykh_chastyn_rosiiskoi_armii.pdf (дата звернення: 27.12.2023).

77. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада. К.: Заповіт, 1997. 344 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014903> (дата звернення: 25.12.2023).

78. Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 5. С. 5-22.

79. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У двох томах. Том 1. Жовква, Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1998. 524 с.

80. *Власюк О. С.* Кремлівська агресія проти України: монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. К. : НІСД, 2017. 304 с.
81. *Волович О.* Історія як поле змагання «Українського світу» і «Русского мира». Зовнішні справи. Історичні науки. 2014. № 12. С. 20.
82. *Гай-Нижник П.* Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання і спроби знищення. Колективна монографія: Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. С. 191–422.
83. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. К.: Либідь, 1993. С. 182.
84. *Дорошко М.* Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ століття: причини і наслідки. К.: Ніка-Центр, 2020. 192 с.
85. *Дузь-Крятченко О.П., Панкратов Є.Є.* Досвід та уроки внутрішнього воєнного конфлікту та збройної агресії проти України. Труды університету: зб. наук. праць НАУО. 2014. № 4 (125). С. 9–10.
86. *Ейдеман Р.* Громадянська війна на Україні / Р. Ейдеман, Н. Какурін ; ред. В. Я. Чубар. Харків: Держ. вид-во України, 1928. 71 с.
87. *Енпльбом Е.* Червоний голод. Війна Сталіна проти України. Електронна бібліотека RoyalLib, 2018. URL: <https://cutt.ly/SZytn73> (дата звернення: 25.12.2023).
88. За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ: Видавництво «КЛІО», 2023. 1 кн. 800 с., 2 кн. 752 с.
89. *Залізник Л.* Історичні корені імперської політики Росії проти України. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: «МП Леся», 2016. С. 55–88.
90. *Захарченко П. П.* Зовнішньополітична діяльність Центральної Ради Української Народної Республіки на мирних переговорах у Бресті (1917–1918 рр.). Право України. 2017. № 11. С. 70–77.

91. Збройний опір УНР проти російської агресії. Український інститут національної пам'яті. Стаття від 05.12.2017. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/zbroynny-opir-unr-proty-rosiyskoyi-agresiyi> (дата звернення: 19.12.2023).

92. *Зеленін В.В.* По той бік правди: НЛП як зброя інформаційно-пропагандистської війни. К. : Вид-во «Люта справа», 2015. Т.1. 384 с.

93. Історія стосунків України та Росії це історія постійної боротьби тривалістю у 8 століть. Військовий навігатор України. Стаття від 30.06.2018. URL: <https://web.archive.org/web/20180709123419/http://milnavigator.com.ua/archives/18369> (дата звернення: 26.12.2023).

94. Історичні паралелі: перша російсько-українська VS сучасна війна на Донбасі. Стаття від 11.01.2018. За матеріалами Українського інституту національної пам'яті. Кремінська районна державна адміністрація. URL: http://krem.loga.gov.ua/oda/press/news/istorichni_paraleli_persha_rosiysko_ukrayinska_vs_suchasna_viyna_na_donbasi (дата звернення: 29.01.2024).

95. *Какурин Н. Е., Меликов В. А.* «Война с белополяками». М., 1920. 520 с.

96. *Калініченко В.В., Рибалка І.К.* Історія України. Ч. III: 1917–2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. 628 с. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/istoriya-ukrayiny-chastyna-iii-1917-2003-pidruchnyk-dlya-istorychnykh-fakultetiv-vyshchychkh> (дата звернення: 19.12.2023).

97. *Капустянський М.* Похід Українських армій на Київ–Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Видання друге. Ч. 3. Мюнхен, 1946. 225 с. (Матеріяли до воєнної історії. – Кн. 2).

98. *Ковальчук М.* Війна з більшовицькою Росією за незалежність. 1917–1920. Київ, 2007. 72 с. URL:

https://shron3.chtyvo.org.ua/Kovalchuk_Mykhailo/Viina_z_bilshovytskoiu_Rosiiu_za_nezalezhnist_1917-1920.pdf (дата звернення: 22.01.2024).

99. *Ковальчук М.* Спроба більшовицького повстання в Києві у 1917-му // Наукові записки Збірник праць молодих вчених та аспірантів Том 24. Київ. 12 вересня 2012 р. С. 429-443. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/09/5/93220/> (дата звернення: 19.01.2024).

100. *Ковальчук М.* Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянською Росією. 1917-1918 рр. Т. 1. К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. 608 с.

101. *Ковальчук М.* Боротьба військових сил Центральної Ради з радянськими частинами на Південно-Західному фронті (грудень 1917 р.) Військово-історичний альманах. Київ: Національний військово-історичний музей України, 2013. С. 9–27.

102. *Колісник В.* Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. Вісник Конституційного Суду України. 2022. № 3-4. С. 115–128. URL: <https://ccu.gov.ua/publikaciya/viktor-kolisnyk-agresyvna-viyna-proty-ukrayiny-ta-ruynaciya-svitovogo-pravoporyadku> (дата звернення: 26.12.2023).

103. *Котляр Ю.В.* Історія українського селянства 1917–1929 рр. у творах зарубіжних дослідників. Чорноморський літопис: Науковий журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Випуск 7. С.95-99.

104. *Котляр Ю.В.* Репресивна політика проти селянства Миколаївщини і повстанська боротьба в 20-х рр. ХХ ст. Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Культура. Музейна педагогіка. Миколаїв: МОІППО, 2003. С.22–26.

105. *Котляр Ю., Левченко Л.* Регіональний зріз Української революції 1917–1921 рр.: Миколаївщина. Український історичний журнал. К.: Ін-т історії України НАН України, 2019. № 5. С.122–146.

106. *Котляр Ю. Соловійова А.* Українська ментальність в умовах суспільних трансформацій (1991-2014 рр.) // *Rozdroża. Europa Środkowa i Wschodnia w refleksjach humanistów. Częstochowa–Humań–Poznań*, 2016. Т. III. Р. 123–130.

107. *Котляр Ю.В.* 22 червня -24 лютого: початок війн та історичні аналогії. Липень, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/361722556_Kotlar_UV_22_cervna_-_24_lutogo_pocatok_vijn_ta_istoricni_analogii (дата звернення: 22.01.2024).

108. *Котляр Ю. В.* Миколаїв – 2022: історичні аналогії березневих подій. the russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects (Р. 545–550). URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-65> (дата звернення: 22.01.2024).

109. *Котляр Ю.В.* Українська ментальність у контексті ведичного пізнання. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т.120. Вип. 107. Історія. Миколаїв: ЧДУ імені П. Могили, 2010. С. 91–95.

110. *Котляр Ю.В.* Селянські повстання на Миколаївщині у 1918–1921 рр.: передумови, характер, спрямування. Краєзнавство. 2018. № 1. С. 46–55.

111. *Котляр Ю.В.* Виступи представників національних меншин в типології селянського повстанського руху на Півдні України. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Випуск 17.К.: Інститут історії України НАН України, 2007. С. 199–207.

112. *Котляр Ю.В.* Сакральна історія – наука про духовність. Наукові праці: науково-методичний журнал. Випуск 298. Т. 310. Історія. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2018. С. 81–84.

113. *Кравчук М.В.* Уроки російсько-українських війн на початку ХХ ст. (історико-правове дослідження). Західноукраїнський національний університет. 2022: VI Міжнародна науково-практична конференція досвід: Російсько-українська війна: право, безпека, світ (29–30 квітня 2022 року). С. 72–78.

114. *Корнат Марек*. Сім років. Геополітична революція в Центрально-Східній Європі (1914–1921 рр.). Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.): Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.) / упоряд. Владислав Верстюк (відп. ред.), Віталій Скальський, Галина Басара-Тиліщак, Володимир Бойко. Київ-Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2017. С. 83.

115. *Краснодемська І.* Роль української діаспори в протистоянні російській агресії (2014–2016 рр.). Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: «МП Леся», 2016. С. 441–476.

116. *Литвин М.Р., Рубльов О.С.* Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР). Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=ZUNR> (Дата звернення: 20.01.2024)

117. *Мазена І.* Україна в огні й бурі революції (1917–1921). Прага, 1942. Т. 1. 210 с.

118. *Мірчук П.* Українсько-московська війна 1917–1919. Торонто: Ліга Визволення України. Політична бібліотека ч. 11, 1957. 80 с.

119. *Мірчук П.* Українська державність. 1917–1920. Філадельфія, 1967. 400 с.

120. Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років. Миколаїв: Іліон, 2017. 280 с.

121. *Мироненко О.* Крах маріократії П. Скоропадського. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал: Словник-довідник. К. 1997. С. 252-260.

122. *Моргун А.* Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Наукові записки. Випуск 3-4(83-84). С. 352-362. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/morhun_viina.pdf (дата звернення: 20.01.2024).

123. Нариси історії української революції 1917–1921 років: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. К.: Наукова думка, 2011 .Кн. 1. 2011. 390 с.

124. Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, Р. Я. Пиріг, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов, В. Ф. Солдатенко, Ю. І. Терещенко; Авт. кол.: О. Д. Бойко, В. Ф. Верстюк (керівн.), В. І. Головченко, Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький, О. І. Лупандін, О. В. Михайлова, Т. С. Осташко, О. І. Павлишин, Р. Я. Пиріг, О. С. Рубльов, В. В. Скальський, В. Ф. Солдатенко. НАН України. Інститут історії України. Кн. 2. К.: НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2012. 464 с.

125. *Овадчук А.* Роль російської агресії в євроінтеграції України. «Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 188–190.

126. *Овадчук А.* Євроінтеграція України в умовах сучасної російсько-української війни // «Становлення сучасної Української держави: роль європейських цінностей у формуванні демократичного буття» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. С. 182–183.

127. *Онобль Е.* Революція 1917 року: французький погляд: 100 років тлумачень і репрезентацій. Український історичний журнал. 2016. № 2. С. 215–223.

128. *Перепелиця Г. М.* Україна – Росія: війна в умовах співіснування / Г. М. Перепелиця. К. : Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с

129. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. Український інститут національної пам'яті. Статті від 28.03.2022. URL:

<https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst> (дата звернення: 23.01.2024).

130. *Побочний І.* Менталітет українського суспільства: витоки та сучасний стан. Вісник СевДТУ. Політологія. Випуск 91. 2008. С. 37–40.

131. *Радченко Л.О.* Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 років. Х., 1996. 120 с.

132. Революція Гідності та війна росії проти України: причини та наслідки. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Круглий стіл. 24.02.2023. URL: <https://law.lnu.edu.ua/news/vidbuvsia-kruhlyy-stil-na-temu-revoliutsiia-hidnosti-ta-viyna-rosii-proty-ukrainy-prychyny-ta-naslidky> (дата звернення: 20.01.2024).

133. Результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного в рамках проекту «Започаткування національного діалогу в Україні». 2015. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/national_dialogue/poll_for_regions/00_survey_ukraine_ua.pdf (дата звернення: 30.01.2024).

134. Росія, Україна та Білорусь як чинники трансформації пострадянського простору. С. 290-305. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4662/1/Vplyv%20rosiiskykh%20mentalnykh%20osoblyvostei.pdf> (дата звернення: 30.01.2024).

135. *Рущенко І. П.* Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків : ФОП Павленко О. Г., 2015. 260 с.

136. *Савченко В. А.* Дванадцять війн за Україну. Харків: Нора-Друк, 2016. 480 с.

137. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

138. *Січень І.* Війни Росії проти України. Історичні паралелі. Незалежний Аналітичний Центр Геополітичних Досліджень. Стаття від 23.03.2022. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/vijni-rosii-proty-ukraini-istorichni-paraleli/> (дата звернення: 25.01.2024).

139. *Сегеда С. П., Шевчук В. П.* Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. *Воєнна історія. Наука і оборона* № 1. 2019. С. 31–35.
140. *Смолій В., Якубова Л.* Історичний контекст формування проекту “русский мир” та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка // НАН України. Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2018. 144 с.; Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: [https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskojifederaciyi-proty-ukrayiny](https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoi-agresiyi-rosiyskojifederaciyi-proty-ukrayiny) (дата звернення: 22.12.2023).
141. *Стахів М. І.* Звідки взялася советська влада в Україні і хто її будував?: Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади над Україною (з використанням дипломатичних нот і інших малозначних більшовицьких матеріалів). Українська вільна громада в Америці. Науково-політична бібліотека. Ч. 16-17. Нью-Йорк, 1955. 105 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1564/file.pdf> (дата звернення: 19.01.2024).
142. *Стефанів З.* Українські Збройні сили 1917–1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Бібліотека «Українського комбатанта», 1947. 119 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9714/file.pdf> (дата звернення: 16.01.2024).
143. *Тинченко Я.* Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917–березень 1918). К.; Львів : Б.В., 1996 . 371 с.
144. *Ткаченко В.* Росія: ідентичність агресора. К. : ВЦ «Академія», 2016. 256 с.
145. *Турченко Ф., Турченко Г.* Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 166 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Turchenko_Fedir/Proekt_Novorosiia_i_novitnia_rosiisko-ukrainska_viina.pdf (дата звернення: 22.01.2024).

146. *Удовиченко О.* Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег, 1954. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Udovychenko_Oleksandr/Ukraina_u_viini_za_derzhavnist/ (останній перегляд: 03.05.2023 року).

147. Україна в умовах воєнно-політичного конфлікту: історія та сучасність / Н. А. Агаєв, В. Т. Базарний, О. Н. Мацагор та ін. К.: ФОП Маслаков, 2018. 47 с.

148. Українська революція і державність (1917–1921 рр.): наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; вступ. ст. В. Капелюшного ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська ; бібліогр. ред. Л. С. Новосолової. Київ : НБУВ, 2018. 817 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_revoliutsiia_i_derzhavnist_19171921_rr_Naukovo-bibliohrafichne_vydannia.pdf (дата звернення: 27.12.2023).

149. *Фігурний Ю.* Концепт «Русского міра» – важливий чинник гібридної війни супроти України. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: «МП Леся», 2016. С. 423–440.

150. *Херпен Марсель Х.* Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого / Х. Ван Херпен Марсель. Харків: Віват, 2016. С. 34.

151. *Храмова В.* До проблеми української ментальності. Українська душа. К.: Фенікс, 1992. С. 3–35.

152. *Христюк П.* Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Відень, 1921. Т. 2. 204 с.

153. *Чирков О.* Етнічний чинник в агресії Російської Федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. К.: «МП Леся», 2016. С. 109–130.

154. *Чупрій Л.* Особливості вирішення збройно-політичного конфлікту на Сході України в сучасних глобалізаційних реаліях. Колективна монографія: Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. С. 477–536.

155. *Форд Кріс.* Українська революція 1917–1921 років: вирішуючи долю Європейської соціалістичної революції. Стаття від 08.11.2010. URL: <https://commons.com.ua/uk/ukrayinska-revolyutsiya-1917-1921-rr-virishuyuchi/> (дата звернення: 24.12.2023).

156. *Шандрук П.* Сила доблесті (англ.). URL: https://web.archive.org/web/20120421162952/http://unknownwar.info/-_865/ (дата звернення: 23.01.2024).

157. *Shandruk P.* Arms of Valor. Нью-Йорк, 1959. 320 p.

158. *Pzocyk A.* Russian Nationalism and Ukraine: The Nationality Policy of the Volunteer Army during the Civil War. Edmonton-Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1995. 202 p.

159. *Hagen Mark von.* The Ukrainian Revolution of 1917 and why it matters for historians of the Russian revolution(s). URL: <http://euromaidanpress.com/2017/09/15/ukraines-1917-1921-statehood-and-why-it-matters-for-historiansof-the-russian-revolution/#arvlbdata> (дата звернення: 28.12.2024).